

DEN ARVERETTLIGE STILLING FOR SAMBOERE

Universitetet i Oslo
Det juridiske fakultet

Kandidatnummer: 531
Leveringsfrist: 25. april 2011

Til sammen 17 966 ord

20.04.2011

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Presentasjon av tema	1
1.2	Problemstillinger	1
1.3	Avgrensning	2
1.4	Rettskildebildet	2
<u>2</u>	<u>KORT OM BAKGRUNNEN FOR DE NYE ARVEREGLENE</u>	<u>3</u>
2.1	Samfunnsmessig og rettslig utvikling	3
<u>3</u>	<u>ARVELOVEN KAPITTEL III A – RETT TIL ARV OG USKIFTE PÅ GRUNNLAG AV SAMBOERSKAP</u>	<u>5</u>
3.1	Problemstilling	5
3.2	Al. § 28 a – samboerdefinisjonen	5
3.3	De felles tilleggsvilkår	10
3.3.1	Samboer med den avdøde ved dødsfallet	10
3.3.2	Felles barn	10
3.3.3	Utvidet testasjonsrett for visse samboere uten felles barn	12
3.4	Al. § 28 b – rett til arv	13
3.4.1	Omfanget av arveretten	13
3.4.2	Adgangen til å fravike lovens normalordning	15
3.4.3	Enten arv eller uskifte	16
3.5	Al. § 28 c – rett til uskifte	17
3.5.1	Vilkår for uskifterett	18
3.5.2	Omfanget av uskifteboet	20
3.5.2.1	Felles bosted med innbo, bil og fritidseiendom med innbo som tjente til felles bruk	21
3.5.2.2	Personlig ansvar for gjeld	24

3.5.2.3	Eiendeler som gjenlevende eier eller erverver etter at boet er opprettet. Ombytting av uskifteboets eiendeler	25
3.5.2.4	Særlige regler om særeie	27
4	<u>SAMBOERE SOM FALLER UTENFOR ARVELOVEN KAPITTEL III A</u>	28
4.1	Problemstilling	28
4.2	Ulovfestede rettigheter	29
4.2.1	Sameie	29
4.2.1.1	Utgangspunktet – hver eier sitt	29
4.2.1.2	Partenes bidrag til ervervet som rettslig grunnlag	30
4.2.2	Vederlagskrav	34
4.2.2.1	Berikelse	35
4.2.2.1.1	Det foreligger en investering	36
4.2.2.1.2	Det foreligger ingen investering	36
4.2.2.1.3	Fordelen av å ”bo gratis”	37
4.2.2.2	Rimelighet	38
4.3	Avtalte og viljesbestemte rettigheter	40
4.3.1	Samboeravtaler	40
4.3.1.1	Grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner	41
4.3.1.2	Overføringer mellom samboere	43
4.3.1.3	Anbefaling	46
4.3.2	Testament	47
4.3.3	Forsikringer	49
4.3.3.1	Oppnevning av begunstiget	50
4.4	Lovfestede rettigheter	52
4.4.1	Husstandsfellesskapsloven	52
4.4.1.1	Sammenligning av hvem som omfattes	52
4.4.1.2	Opphør ved død	54
4.4.2	Arveavgiftsloven	55
5	<u>NOEN SAMLENDE SYNSPUNKTER PÅ DEN ARVERETTSLIGE STILLING FOR SAMBOERE</u>	55
6	<u>LITTERATURLISTE</u>	57

6.1	Lover	57
6.2	Forarbejder	57
6.3	Rettspraksis	58
6.4	Juridisk litteratur	59

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema

1.juli 2009 trådte et nytt kapittel i arveloven i kraft.¹ Kapittel III A gir samboere legalrett til en viss arv etter hverandre og til å sitte i uskifte på nærmere angitte vilkår. Før lovendringen hadde ikke samboere noe særskilt arverettslig vern. Eventuelle arverettigheter måtte ha grunnlag i testament opprettet innenfor de generelle rammer som oppstilles av arveloven.²

Denne avhandlingen søker å kartlegge dagens gjeldende rett for en gjenlevende samboer ved den andres død. Oppgaven anlegger en bred synsvinkel ettersom den også har til hensikt å ta for seg rettsstillingen til de samboerne som ikke omfattes av arvelovens kapittel III A. Dette vil inkludere en gjennomgang av rettigheter som ikke direkte hører arveretten til, men som gjenlevende samboer kan ha på andre grunnlag. Eksempler på dette er ulovfestede rettigheter basert på rettspraksis, som for eksempel sameie og vederlagskrav, men også rettigheter en samboer kan ha i kraft av lovverk som husstandsfellesskapsloven. Oppgaven vil også sette søkelys på mulighetene for å sikre hverandre på avtalerettslig og viljesbestemt grunnlag gjennom samboeravtaler, testament og forsikring.

1.2 Problemstillinger

Oppgavens hovedspørsmål er hva som er den arverettslige stilling for samboere etter endringen i arveloven av 1. juli 2009. For å få et fullstendig bilde av samboeres arverettslige situasjon i dag, er det ikke nok kun å gjøre rede for det nye regelsettet i loven. Som nevnt ovenfor søker oppgaven også å belyse rettsstillingen til de samboerne som faller utenfor al. kapittel III A.

¹ Lov om arv m.m. (al.) av 3. mars 1972 nr. 5

² Jf. bl.a. al. § 29

Avhandlingen faller således i to hoveddeler representert ved henholdsvis punkt 3 og punkt 4, hvor det oppstilles følgende underproblemstillinger:

I) Hvilke samboere omfattes av arvelovens nye bestemmelser og i hvilke henseender sikres de arverettslig?

II) Med hvilke virkemidler kan de samboerne som faller utenfor loven sikre hverandre arverettslig?

1.3 Avgrensning

Gjennomgangen av rett til arv og uskifte for samboere i punkt 3, vil i all hovedsak begrenses til de tre viktigste bestemmelsene i al. kapittel III A, nemlig §§ 28 a, 28 b og 28 c. Når det gjelder temaene i punkt 4 bemerkes det at mange av disse er forholdsvis omfattende juridiske emner. Fremstillingen gjøres derfor oversiktsmessig hvor det redegjøres for hovedlinjer og problemene knyttet til disse.

1.4 Rettskildebildet

Noen spesielle omstendigheter er verdt å nevne når det gjelder rettsanvendelsen i avhandlingen. Når det gjelder punkt 3 bemerkes at de aktuelle lovbestemmelsene i arveloven er forholdsvis nye. Dette gjør at rettskildebildet ennå er forholdsvis snevert. Forarbeidene til kapittel III A får stor betydning som rettskildefaktor. De viktigste her er en odelstingsproposisjon³ og et høringsnotat fra Justisdepartementet⁴. Det foreligger ennå ingen rettspraksis som omhandler kapittel III A. Det lille av juridisk litteratur som er skrevet på området blir derfor det viktigste supplement til forarbeidene for tolkning og forståelse av regelsettet. Mest aktuelt er artikler forfattet av Thomas Eeg og Torstein Frantzen. Også høringsuttalelsen til John Asland på vegne av familie- og arverettsgruppen ved Det juridiske fakultet i Oslo, har vært benyttet i stor grad.

³ Ot.prp.nr.73 (2007-2008)

⁴ Høringsnotat – Forslag til endringer i arveloven – rett til arv og uskifte for samboere av 22. januar 2007. Heretter kalt høringsnotatet.

I oppgavens punkt 4 er rettspraksis helt essensielt som rettslig grunnlag for flere av emnene som behandles. Dette gjelder eksempelvis sameie, retten til vederlag og grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner. Utover dette foreligger omfattende juridisk litteratur om emnene som tas opp.

2 Kort om bakgrunnen for de nye arvereglene

2.1 Samfunnsmessig og rettslig utvikling

Fremveksten av lovforankrede arverettigheter for samboere kan ses som et eksempel på en av rettssosiologiens hovedproblemstillinger, nemlig *hvordan samfunnet påvirker retten*. Thomas Mathiesen skriver om det såkalte *"normperspektivet"* som herunder benyttes. Her hevdes det at samfunnets øvrige normer påvirker utviklingen av retten, slik at "når normene generelt i samfunnet endrer seg, skjer det også en endring av rettsnormene".⁵ Forarbeidene til arveloven kapittel III A fremhevet *to utviklingstrekk* som begrunnet behovet for å styrke den gjenlevende samboers rettsstilling gjennom lovregulering. For det første fremveksten av stadig sterkere arverettigheter for en gjenlevende *ektefelle* både i skifteloven⁶ og arveloven. For det andre det faktum at et økende antall personer har valgt å leve som samboere de siste tiårene.⁷ Det ble blant annet uttalt at "Behovet for å gi et lovfestet vern for gjenlevende samboere henger nøye sammen med utviklingen av samboerskap som samlivsform de siste tiårene. Erfaringen har vist at samboerskap har festet seg som en alternativ samlivsform for par som ønsker å leve sammen over tid uten å være gift."⁸

I 2007 var forholdet mellom samboerskap og ekteskap som samlivsform omtrent 1 til 4, slik at det var ett samboerskap for hvert fjerde ekteskap,⁹ og det må kunne legges til grunn at forholdstallet er ganske tilsvarende i 2011.

⁵ Mathiesen (2005) s. 103

⁶ Lov om skifte (sl.) av 21. februar 1930

⁷ Høringsnotatet s. 1-2

⁸ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 8

⁹ Høringsnotatet s. 4

Samboerskap er den dominerende samlivsform for folk under 30 år, men er synkende med stigende aldersklasser slik at det er få eldre samboere.¹⁰ Forarbeidene antar likevel at "... antallet eldre samboere vil øke etter som de aldersgruppene som etablerte samboerskap på 1980- og 1990-tallet, blir eldre".¹¹ Arvereglene vil naturlig nok være enda mer aktuelle for godt voksne samboere enn for de unge. Dette sett i lys av at sjansen for samboerskapet skal opphøre ved død øker dess høyere alder.

Retten til arv og uskifte for samboere, nå forankret i al. kapittel III A, er temmelig enestående i Norden. Ingen andre nordiske land gir per i dag samboere tilsvarende legale arverettigheter. Utarbeidelsen av de nye reglene i Norge var derfor utfordrende og høringsprosessen åpnet for mange kryssende hensyn. To store motstående argumenter gjorde seg spesielt gjeldende. På den ene side hadde man hensynet til den *individuelle frihet*. Mange høringsinstanser mente at det nye regelsettet ville slå uheldig ut for de som bevisst hadde valgt samboerskap nettopp for å unngå alle de rettigheter og plikter man får på kjøpet ved å inngå ekteskap. En fullstendig arverettslig likestilling med ektefeller, var derfor ikke ønskelig. På den annen side erkjente man at de nye reglene, i sin rolle som bakgrunnsrett, burde gi det rimeligste resultatet for de fleste samboerpar. Det var en kjensgjerning at et stort antall samboere ikke *benyttet seg av muligheten til å sikre hverandre ved testament*. Asland skriver blant annet i sin høringsuttalelse at "All erfaring viser at svært mange samboere i dag ikke utnytter den mulighet de har for å tilgodese hverandre gjennom testament. I en del tilfeller vil samboerne dessuten ikke ha mulighet til å sikre hverandre i den grad de ønsker ved testament. Hvor samboerne har barn og det meste av formuen ligger i felles bolig, ligger pliktdelsreglene i veien for at samboerne kan sikre hverandre muligheten til å beholde felles bolig når en av dem dør".¹²

¹⁰ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 8-9

¹¹ *ibid.* s. 9

¹² Høringsuttalelse av John Asland på vegne av familie- og arverettsgruppen ved Det juridiske fakultet (2007) s. 1. Heretter Asland.

3 Arveloven kapittel III A – Rett til arv og uskifte på grunnlag av samboerskap

3.1 Problemstilling

Som et utgangspunkt kan man si at arveloven kapittel III A for visse samboere lovfester en begrenset arverett¹³ og gir rett til å sitte i uskifte med nærmere angitte gjenstander.¹⁴ Loven gir også en utvidet testasjonsrett på bekostning av livsarvinger.¹⁵ Reglene er begrenset både med tanke på *hvem* de gjelder og *hva* de gjelder, og er på ingen måte en likestilling med det som gjelder for ektefeller.

I dette avsnittet søkes det å gjøre rede for hvilke samboere som omfattes av arvelovens bestemmelser, samt å kartlegge i hvilke henseender de er sikret arverettslig.

3.2 Al. § 28 a – samboerdefinisjonen

Al. § 28 a angir hva som er samboerskap i arvelovens forstand. Bestemmelsen fungerer som inngangsvilkår og er således et nødvendig, men ikke et tilstrekkelig vilkår for å få rett til arv og uskifte etter arveloven kapittel III A. Det som angis er ingen legaldefinisjon av samboerbegrepet for lovverket generelt, da kriteriene for samboerskap defineres ulikt etter hvilket rettsområde man befinner seg på.¹⁶ At lovverket ikke opererer med noen generell definisjon fremstår lett som kritikkverdig. Mangelen på harmonisering av samboerdefinisjonene i de ulike lovene, gjør at nåværende regelverk fremstår som forvirrende og lite brukervennlig for ikke-jurister. Under forarbeidene til arveloven kapittel III A begrunnet Justisdepartementet den manglende koordineringen med at en fullstendig samordning ville være for vanskelig.

¹³ Jf. al. § 28 b

¹⁴ Jf. al. § 28 c

¹⁵ Jf. al. § 28 b første ledd annet punktum og § 28 c første ledd andre punktum

¹⁶ Sml. bl.a. Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører av 4. juli 1991 nr. 45 (husstandsfellesskapsloven) § 1, Lov om folketrygd av 28. februar 1997 nr.19 (folketrygdloven) § 1-5, Lov om avgift på arv og visse gaver av 19. juni 1964 nr. 14 (arveavgiftsloven) § 47, Lov om barn og foreldre av 8. april 1981 nr.7 (barnelova) § 4 tredje ledd, Lov om rettergang i straffesaker av 22. mai 1981 nr. 25 (straffeprosessloven) § 122 og Lov om meklings og rettergang i sivile tvister av 17. juni 2005 nr. 90 (tvisteloven) § 22-8 første ledd.

Det ble fremholdt at ettersom samboere som gruppe er lite ensartet, vil ulike hensyn gjøre seg gjeldende på de spesifikke rettsområdene. Man mente derfor at det beste ville være å gå for en videre definisjon på enkelte områder og snevrere på andre.¹⁷

Begrunnelsen er på mange måter holdbar. En generell samboerdefinisjon ville nok ha blitt retts teknisk utfordrende å håndtere. Motargumentet er imidlertid at ulike samboerdefinisjoner kan gjøre lovverket lite forutsigbart for de som skal benytte seg av det.

Al.§ 28 a første ledd oppstiller vilkårene for at det skal være tale om et *samboerskap* i henhold til arveloven. I tredje ledd fremgår det at en samboer er en som lever i et samboerskap etter første ledd, jf. annet ledd. Forståelsen av første ledd blir følgelig det avgjørende.

For det første må det være tale om ”*to personar over 18 år*”. Samboerne må således ha nådd myndighetsalderen for å kunne omfattes. Det er her verdt å merke seg forskjellen fra ekteskapsloven som kan gi mindreårige tillatelse til å inngå ekteskap på nærmere angitte vilkår.¹⁸ Forarbeidene til al. kapittel III A mente likevel at en aldersgrense på 18 år ville være hensiktsmessig for når et samboerskap skal ha arverettslige konsekvenser. Dette ettersom foreldre eller andre foresatte frem til myndighetsalderen vil være den mindreåriges verge, slik at vedkommende normalt sett vil ha tydelige bånd til foreldrehjemmet.¹⁹

Videre avgrenser ordlyden mot at et samboerskap kan bestå av flere enn to personer. Dette betyr at en person ikke kan være samboer med flere samtidig. Likevel kan samboerskap mellom to personer innenfor et større bofellesskap falle inn under bestemmelsen, for eksempel dersom flere samboerpar bor i et hus der de deler fellesarealer.²⁰

¹⁷ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 17

¹⁸ Se Lov om ekteskap (el.) av 4. juli 1991 nr. 47 § 1 a

¹⁹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 46

²⁰ *ibid* s. 45-46

Det stilles ikke krav til at partene må være av ulikt kjønn. Dette betyr at også personer som lever i homofile samboerskap omfattes av ordlyden. I realiteten vil nok dette likevel være noe mindre praktisk på grunn av det påfølgende kravet om felles barn i § 28 b første ledd første punktum og § 28 c første ledd første punktum. Av den grunn vil nok arverett etter § 28 b første ledd annet punktum ha større betydning for homofile samboerpar. Etter denne bestemmelsen vil gjenlevende være berettiget til arv tilsvarende 4G selv om det ikke foreligger livsarvinger, såfremt samboerskapet har vart i minst de siste fem årene før dødsfallet og avdøde har fastsatt det i testament.²¹

For det andre stilles det krav om at verken av partene kan være *”gift, registrert partner eller sambuar med andre”*, dersom det skal være snakk om et samboerskap i arverettslige termer. Forarbeidene peker her på *”at det i lovens forstand ikke vil være mulig å etablere et samboerskap mens man fortsatt lever i et etablert forhold med en annen person. Samboerskap i lovens forstand kan derfor først etableres fra det tidspunkt parten(e) er formelt skilt eller det andre samlivet er opphørt.”*²²

For det tredje må det være tale om et *”ekteskapsliknande forhold”*. At bosituasjonen til de involverte må være ekteskapsliknende, er kjernevilkåret i samboerskapsdefinisjonen. Rent ordlydsmessig er vilkåret vagt. Selv om man kan forestille seg omtrentlig hva begrepet rommer, er det ikke gitt hvilke konkrete krav som skal oppstilles for å innfri kravet om at man lever under ekteskapsliknende forhold. Betyr det for eksempel at man har felles økonomi, at man har levd sammen en viss tid eller at man deler soverom? På mange måter vil det være urealistisk å tro at man kan finne fellestrekk ved alle ekteskap. Under høringsprosessen ble det fra flere hold fremsatt innvendinger om at det ikke er opplagt hva som ligger i termen *”ekteskapsliknende”*. Asland påpekte blant annet at det var av særlig viktighet å klargjøre forholdet til husstandsfellesskapsloven. Reglene i denne omfatter også for eksempel foreldre og barn eller søsken som bor sammen. Arvelovens bestemmelser er på sin side ment å favne en snevrere gruppe med tanke på rett til arv og uskifte.²³

²¹ Mer om dette i punkt 3.3.3

²² Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 46

²³ Asland (2007) s. 4

Ordlyden selv gir ingen momenter eller retningslinjer for hva som skal vektlegges i vurderingen av hva som er et ”ekteskapslignende forhold”. Til fordel for dette er det klart at man generelt i konstruksjonen av en lovtekst må begrense hvor omstendelig teksten utformes. For eksempel er det umulig å fange opp alle potensielle situasjoner eller typetilfeller som kan forekomme. Nettopp fordi ingen samboerforhold er helt like, er det hensiktsmessig at ordlyden åpner for et visst skjønn. Likevel fremstår mangelen på retningslinjer for hva som er ekteskapslignende som uheldig, tatt i betraktning hvem som er målgruppen for det som reguleres. Det må legges til grunn at samboere i første omgang vil forsøke å benytte seg av loven uten noen form for profesjonell juridisk bistand. I lys av dette fremstår det som komplisert at man må til forarbeidene for å få veiledning med hensyn til hva som ligger i vilkåret. Disse kan være vanskelig tilgjengelige for de fleste ikke-jurister. Igjen medfører det at loven blir vanskeligere å bruke og at forutberegneligheten svekkes.

Hva sies så i forarbeidene om når et forhold er ekteskapslignende? Først og fremst må det være etablert et *parforhold*. Paret må videre ha *felles husholdning* og *felles faktisk bosted*, samt at samlivet må vise eller ta sikte på en *viss stabilitet*. Det kreves ikke at partene har samme folkeregistrerte adresse. Likevel vil dette være et viktig moment i vurderingen av om den gjenlevende og den avdøde kunne regnes som samboere. Når det gjelder den formuerettslige ordningen mellom partene anslår forarbeidene at det i en viss utstrekning ofte vil være snakk om felles økonomi eller at samboerne har ”visse forutsetninger om å ivareta hverandres behov også på det økonomiske området over tid” (side 46). Felles økonomi er imidlertid ikke et krav. I praksis vil partene som oftest ha et seksuelt forhold til hverandre, men det er ikke nødvendig å gå inn på dette når man vurderer hvorvidt det foreligger et ekteskapslignende forhold.²⁴

²⁴ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 17, 21, 22 og 46

Når det gjelder vektingen av de ulike elementene uttaler Eeg at ”Med forbehold om elementet parforhold, må dette oppfattes som temaer i en *totalvurdering* av om forholdet er ekteskapslignende, og ikke kriterier eller vilkår som må være innfridd for at en regel skal få anvendelse.”²⁵ Også forarbeidene taler om at oppfyllelsen av kravet vil bero på en helhetsvurdering.²⁶

For det fjerde er det et vilkår at personene ”*lever saman*”. Et parforhold hvor partene lever hver for seg utløser ingen rett til arv eller uskifte. Hvorvidt kravet om faktisk samliv er oppfylt, beror i henhold til forarbeidene på en alminnelig bevisvurdering. Det presiseres at partenes folkeregistrerte adresse vil være et viktig moment i vurderingen. Samtidig gjøres det klart at det ikke vil være et krav ettersom mange personer ikke har korrekt folkeregistrert adresse.²⁷

Kravet om at partene må leve sammen innskrenkes av § 28 a annet ledd som knesetter typetilfeller der partene kan bo fra hverandre en viss tid, men samtidig anses som samboere i lovens forstand. Annet ledd nevner omstendigheter som ”*utdanning, arbeid, sykdom, opphold på institusjon eller andre liknande omstende*”. Dette betyr at for eksempel midlertidige opphold i forbindelse med studier, jobb eller sykehus ikke vil avbryte at man er å anse som samboere. Eeg peker på at unntaksbestemmelsen ikke minst vil være aktuell i livets terminalfase dersom den ene samboeren oppholder seg på sykehus, sykehjem eller annen institusjon. Videre går han nærmere inn på hva som ligger i den vage sekkebestemmelsen ”*andre liknande omstende*” og drøfter om samlivsproblemer kan dekkes av vilkåret. Han konkluderer med at opphold i samlivet som skyldes samlivsinterne problemer ikke på prinsipielt grunnlag kan utelukkes som ”*andre liknande omstende*”.²⁸

²⁵ Eeg (2010) s. 31

²⁶ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 46

²⁷ *ibid* s. 18

²⁸ Eeg (2010) s. 34 flg.

Personer som etter ekteskapsloven § 3 er avskåret fra å inngå ekteskap, kan heller ikke regnes for å leve i et samboerskap i arverettslig forstand, jf. § 28 a annet ledd annet punktum. Dette innebærer at personer som er i nært slektskap eller adopsjonsforhold til hverandre, ikke kan være samboere i dette henseende.

3.3 De felles tilleggsvilkår

At man fyller vilkåret om å leve i et samboerskap etter al. § 28 a er ikke nok for å oppnå arverettslig vern. Det oppstilles også visse tilleggsvilkår. Disse er felles for å oppnå rett til arv etter al. § 28 b og rett til uskifte i henhold til al. § 28 c. De behandles derfor samlet i det følgende.

3.3.1 Samboer med den avdøde ved dødsfallet

For at gjenlevende samboer skal ha arverett etter § 28 b eller rett til å sitte i uskifte etter § 28 c, må vedkommende ha vært *samboer med den avdøde ved dødsfallet*. Dette må i hovedsak forstås som at samboerskapet må bestå på dødstidspunktet for førstavedøde. Ordlyden må likevel sees i lys av presiseringen i § 28 a annet ledd, hvor det gjøres klart at et samboerskap fortsatt anses å bestå selv om samboerne midlertidig har forskjellig bosted ved dødsfallet, grunnet studier, arbeid eller lignende.²⁹ Det vises her til drøftelsen under punkt 3.2.

3.3.2 Felles barn

Det andre tilleggsvilkår som må være oppfylt er at gjenlevende samboer *har, har hatt eller venter barn med den avdøde*. Samlet taler man om at samboerne må ha *felles barn*. Hvorvidt barnet er felles, avgjøres etter barnelovens regler.³⁰

Vilkåret ble valgt fordi et samboerskap med felles barn stort sett vil bære preg av å være et livsfellesskap.

²⁹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 48

³⁰ *ibid* s. 47

Av denne grunn så man det hensiktsmessig at gjenlevende samboers interesser i en viss utstrekning skulle prioriteres foran andre arvinger.³¹ Det ble også påpekt at felles barn og gjenlevende samboer som oftest vil ha sammenfallende interesser, ettersom de felles barn også vil være livsarvinger etter gjenlevende. At gjenlevende samboer tilkjennes arverettigheter vil i realiteten bare representere et utsatt arveoppgjør for livsarvingene; ”Felles livsarvinger vil normalt ha interesse i at den gjenlevende forelderen ikke får en anstrengt økonomi som følge av samboerens bortgang.”³²

Når det gjelder samboerforhold med *fosterbarn* kan dette gjøre seg gjeldende i to situasjoner; der hvor samboerne er biologiske foreldre til et barn som bor i noens fosterhjem eller der hvor samboerne har inntatt et fosterbarn i sin husstand. Forarbeidene legger til grunn at det i førstnevnte tilfelle vil være snakk om felles barn i samsvar med vilkåret, men ikke i sistnevnte.³³ Dette må vel også være rimelig opplagt. Som hovedregel vil heller ikke barn som er *adoptert* oppfylle vilkåret om å være felles barn mellom samboerne. Dette grunnet adopsjonsloven³⁴ § 5 annet ledd som uttrykkelig sier at ”Andre enn ektefeller kan ikke adoptere sammen”.

At rett til arv og uskifte er begrenset til å omfatte samboere med felles barn vil likevel ikke bare medføre rimelige resultater. Det er for eksempel en kuriositet at det å være barnløs for en ektefelle vil være en ”rettighetsskapende faktor” i den forstand at gjenlevendes arverett øker, dess fjernere arvinger avdøde etterlater seg. Har avdøde ektefelle for eksempel bare slektsarvinger i tredje arvegangsklasse, arver gjenlevende alt, jf. al.§ 6 annet ledd, jf. første ledd. Dette begrunnes med samhørighet; nærheten til ektefellen vurderes som sterkere enn nærheten til avdødes besteforeldre og deres avkom.³⁵ For en samboer derimot, vil mangel på felles barn være en reduserende faktor, og ensbetydende med at man ikke arver noe som helst, med mindre det foreligger testament.

³¹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 25

³² *ibid* s. 14

³³ *ibid* s. 47

³⁴ Lov om adopsjon av 28. februar 1986 nr. 8

³⁵ Lødrup (2008) s. 62

Er avdøde også uten særlivsarvinger vil arven gå til andre eller tredje arvegangsklasse.³⁶ Har ikke avdøde slektsarvinger i det hele tatt, vil hans etterlatenskaper gå til staten jf. al. § 46, uavhengig av om samboerskapet har vart et helt voksent liv. Potensielt fjerne slektninger eller staten begunstiges her på bekostning av gjenlevende samboer. I de fleste tilfeller vil dette fremstå som lite rimelig. Det er nok i tilfeller med ”eldre” samboere der partene er av høy alder og har levd et helt liv sammen som samboere, at reglene vil gi de aller urimeligste utfallene. Sammenligner man situasjonen der to 19-åringer flytter sammen fordi de skal ha barn, med situasjonen der to personer har levd ekteskapslignende sammen i 50 år, støtter det den alminnelige rettsfølelsen at samboerne i førstnevnte tilfelle skal ha arverettigheter etter hverandre, men ikke de i sistnevnte.

3.3.3 Utvidet testasjonsrett for visse samboere uten felles barn

Al. § 28 b inneholder et alternativ til kravet om felles barn. Etter første ledd annet punktum vil en gjenlevende samboer som ikke hadde felles barn med avdøde, likevel ha arverett på inntil 4G dersom samboerskapet har vart i *minst de siste fem årene før dødsfallet* og avdøde har *fastsatt det i testament*. Bestemmelsen gir en utvidet testasjonskompetanse, men har bare selvstendig betydning for de samboerne som har særkullsbarn. For samboere uten barn i det hele tatt, eksisterer ikke livsarvingenes plikt del som begrensning, slik at de står fritt til å sikre hverandre fullt ut ved alminnelig testament.³⁷

Lovforslaget om at samboerskap med varighet på minst fem år skulle gi arverett på bekostning av livsarvingene, ble av flere høringsinstanser sett på med skepsis. Departementet selv, mente blant annet at det i forhold uten felles barn, men som hadde vart i fem år eller mer, i mye større grad kunne variere hvorvidt samboerskapet hadde et slikt preg at det var rimelig å gi arverett etter lov. Slike samboerskap kan være alt fra forhold der partene er for unge til at barn er aktuelt, samboerskap der det finnes barn, men man har av ulike grunner ikke noen sammen og samboerskap som oppstår i moden alder.

³⁶ Jf. al. §§ 2 og 3

³⁷ Se punkt 4.3.2

Arverett for gjenlevende samboer ville i mange slike tilfeller ikke nødvendigvis fremstå som den rimeligste løsning for partene. Samtidig så man det som upedagogisk at retten til arv etter § 28 b inneholdt et slikt alternativ krav, men ikke retten til uskifte jf. § 28 c. Løsningen ble dagens regel om at en arverett på bakgrunn av fem-årskravet *må komme til uttrykk i testament*. Departementet anså dette som en mer fleksibel regel som ville åpne for at samboerne kunne velge den løsning som passet for seg.³⁸

På sett og vis kan man stille spørsmål ved hvor god regelen egentlig er. I utgangspunktet var et av lovgivers viktigste motiver med å tilkjenne samboere legale arverettigheter at de skulle slippe å måtte gå veien om testament for å gi hverandre arverett. Det vil kanskje være urealistisk å tro at samboere vil håndheve sin utvidede testasjonsmulighet i større grad enn de benytter seg av den alminnelige adgang til å opprette testament. At de skal gjøre det fordrer i så fall god folkeopplysning om loven fra myndighetenes side.

3.4 Al. § 28 b – rett til arv

3.4.1 Omfanget av arveretten

Al. § 28 b gir altså den som var samboer med avdøde ved dødsfallet, og som har felles barn med denne, rett til en viss arv på bekostning av livsarvingenes pliktdel. Tilsvarende rett har den som har vært samboer med avdøde i minst de siste fem årene før dødsfallet, dersom det er fastsatt i testament.

Arveretten etter første ledd første punktum er begrenset til 4 ganger folketrygdens grunnbeløp ved dødsfallet (4G). Grunnbeløpet (G) ble per 1. mai 2010 satt til 75 641 kr. En samboers arverett etter loven på nåværende tidspunkt er da oppad begrenset til 302 564 kr. Neste regulering vil skje 1. mai 2011.³⁹

³⁸ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 25-26

³⁹ Jf. ftrl. § 1-4

Det som skulle foreligge av overskytende verdier i dødsboet går til øvrige arvinger etter lov eller testament. Ønsker man å tilgodese sin samboer utover de 4G må dette gjøres ved testament som respekterer livsarvingenes pliktdel, jf. al. § 29. Er dødsboet 4G eller mindre vil samboeren arve alt. Dette vil nok kunne fremstå som svært urettferdig i eventuelle særkullsbarns øyne.

Grensen på 4G tilsvarer minstearven for gjenlevende ektefelle der man har hatt felles barn, jf. al. § 6 første ledd annet punktum. Hovedregelen er likevel at ektefellen har krav på en fjerdedel av arven dersom boet er av en viss størrelse. Minstearven kommer bare inn som sikkerhetsventil for at gjenlevende ektefelle skal være garantert et visst minimum. I samboertilfellene derimot, er beløpet på 4G det *maksimale* en samboer kan arve i medhold av loven. Beløpet kan ikke sies å være spesielt høyt. At samboere nå har en lovbestemt arverett kan derfor lett fremstå som villedende for mange. Ved bestemmelsenes ikrafttredelse ble det slått stort opp i media at samboere nå hadde arverett etter hverandre. Fremstillingen var unyansert og kunne enkelt oppfattes som at samboere nå var sikret på lik linje med ektefeller, eller i alle fall at loven ga sikkerhet i mye større grad enn den faktisk gjør.

Det kan også stilles spørsmål ved hvorfor det lovteknisk ikke er valgt en mer tilsvarende metode for å angi omfanget av arveretten, slik som den som gjelder for ektefeller. Hovedregelen for ektefeller er etter al. § 6 første ledd fastsatt som brøkstall, ikke et konkret beløp. En slik løsning vil være bedre tilpasset det enkelte dødsbo ettersom omfanget av arven blir proporsjonalt med størrelsen på formuen. Asland gir uttrykk for ikke å ha sterke forestillinger mot å knytte arveretten opp mot 4G, men foreslo likevel som alternativ å gi en arvebrøk på en fjerdedel med minstearv på 4G, slik som gjelder nettopp for ektefeller.⁴⁰ Når denne løsningen ikke ble valgt for samboere, kan det tas til uttrykk for at ekteskap som samlivsform, fortsatt skal anses som mer forpliktende enn et samboerskap. Man ønsker ikke å likestille samboerskap med ektefeller i forhold til de rettigheter og plikter som oppnås. Resultatet er en betydelig mindre lovbestemt arverett, og det kunne hevdes at heller å sette en lavere arvebrøk enn den som gjelder for ektefeller, ville vært en mer plausibel løsning.

⁴⁰ Asland (2007) s. 6

I odelstingsproposisjonen til kapittel III A medgis det at beløpet på 4G er å anse som beskjedent. Man konkluderer likevel med at 4G er ”bedre enn ingenting” (side 26). Argumentet fremstår i beste fall som noe tynt.

3.4.2 Adgangen til å fravike lovens normalordning

Et sentralt poeng bak hele al. kapittel III A var at man skulle favne de ”normale” samboerforholdene. Man resonnerer som så at selv om det finnes et antall samboere som bevisst velger samboerskap over ekteskap for å unngå de rettigheter og plikter som kommer på kjøpet med inngåelse av ekteskap, vil de fleste samboere ikke være rettslig bevisste i så stor grad. De fleste samboere som omfattes av arvelovens bestemmelser vil nok heller se det som ønskelig å ha en lovbestemt arverett.

Samtidig var mange av høringsinstansene skeptiske til at arveretten skulle være tvingende. Det ble vurdert som viktig at arveretten skulle gjøres fravikelig blant annet med den begrunnelse at samboeres arverett tidvis kan slå uheldig ut overfor særkullsbarn, og mer generelt at noe annet ville stride mot samboeres individuelle frihet og selvbestemmelsesrett.⁴¹ Etter § 28 b annet ledd er det derfor adgang til å *innskrenke* normalordningen med rett til arv på inntil 4G, dersom dette gjøres i testament. Med mønster fra al. § 7 første ledd første og annet punktum er det gjort til en forutsetning at gjenlevende samboer har *fått kunnskap om dette før arvelater døde*, med mindre det var *umulig eller urimelig vanskelig* å varsle vedkommende. Unntaket kan for eksempel tenkes å få betydning dersom en mentalt redusert samboer er innlagt på institusjon, slik som var tilfellet i Rt. 1979 s. 922.⁴² Det er ingen formkrav til hvordan samboeren må informeres.

Det kan nok legges til grunn at samboere som bevisst har valgt samboerskap for å unnsnippe rettslige forpliktelser, også er mer rettslig bevisste enn de som har valgt samboerskap av mer tilfeldige grunner. Disse er nok også i mindretall sammenlignet med antallet samboere som anser en legalarverett som ønskelig.

⁴¹ Se bl.a. Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 24

⁴² Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 48

I så måte kan man slutte en hypotese om at det er større sannsynlighet for at samboere som ønsker å avtale seg bort fra loven benytter seg av denne muligheten, enn at samboere som enhet alltid skulle måtte ta i bruk testament for å gi sin partner arverett.

Hva så med adgangen til å *utvide* sin samboers arverett? Paragraf 28 b gir ingen uttrykkelig hjemmel for dette. Man kan derfor ikke gå ut fra at man kan begunstige sin samboer utover 4G uavhengig av pliktdelen, selv om det gjøres i testamentsform. Forholdet må heller ses i lys av de generelle testamentsreglene, således at man kan tilgodese samboeren sin utover 4G dersom pliktdelen respekteres. Det er da den såkalte ”frie tredjedel” man kan disponere over.⁴³

3.4.3 Enten arv eller uskifte

I henhold til al. § 28 b tredje ledd kan ikke en samboer som velger å sitte i uskifte etter al. § 28 c, samtidig motta arv etter § 28 b. Gjenlevende må foreta et valg. Bestemmelsen lyder som så at dersom gjenlevende utnytter retten til uskifte, ”skal det berre reknast med arv fra den førstavdøde til den lengstlevande sambuaren etter første ledd dersom uskiftebuet blir skift med dei andre arvingane til den førstavdøde medan den lengstlevande sambuaren lever.”

Ordlyden innebærer at det bare er i tilfellene der lengstlevende beholder boet uskiftet under hele sin levetid at vedkommende er avskåret fra å motta arv. Foretas det skifte med avdødes øvrige arvinger mens lengstlevende fortsatt lever, er lengstlevende arveberettiget. En problemstilling som i så fall oppstår er hvilket tidspunkt som skal legges til grunn for beregningen av grunnbeløpet. Ordlyden i § 28 b første ledd første punktum henviser i utgangspunktet til grunnbeløpet som forelå ”ved dødsfallet” som beregningsgrunnlag. Imidlertid kan man forestille seg at det går lang tid mellom tidspunktet for førstavdødes dødsfall, og tidspunktet hvor det skiftes mellom lengstlevende og de andre arvingene. Ettersom grunnbeløpet i folketrygden justeres årlig kunne det å legge grunnbeløpet på dødstidspunktet til grunn, ofte medføre urimelige resultater.

⁴³ Jf. al. § 29

Dette er løst i odelstingsproposisjonen på side 48 med en analogi fra det som gjelder for ektefeller. I utgangspunktet følger det for disse av al. § 26 første ledd annet punktum at lengstlevende ektefelle har rett til arv etter al. § 6 ved skifte av et uskiftebo mens han eller hun fortsatt er i live. Tilsvarende som i § 28 b første ledd første punktum, legger § 6 til grunn tidspunktet for førstavdødes dødsfall som beregningsgrunnlag, her da for ektefellens minstearv. Forarbeidene erkjenner imidlertid at dette kan gi urimelige resultater når det skiftes mens lengstlevende fortsatt lever. Spørsmålet ble behandlet i RG 2007 s. 318 der Hålogaland lagmannsrett kom frem til at det er *skiftetidspunktet* som heller må legges til grunn i slike tilfeller. Odelstingsproposisjonen konkluderer på bakgrunn av dommen med at det samme må gjelde for samboere for å oppnå rimelige resultater.⁴⁴

3.5 Al. § 28 c – rett til uskifte

Adgang til uskifte har tradisjonelt vært knyttet til ekteskapet som institutt. Generelt innebærer uskifte at skiftet mellom arvingene utsettes, og at gjenlevende ektefelle får nærmest full disposisjonsrett over avdødes eiendeler. Peter Lødrup uttaler at ”Benyttes retten til uskifte, er det uskifteretten og ikke arveretten etter avdøde som betyr noe for gjenlevende ektefelles stilling”.⁴⁵ Uskifteretten har nær sammenheng med den ekteskapelige formuesordningen *felleseie*. Ved inngåelse av ekteskap blir ektefellens verdier felleseie, dersom ikke annet er bestemt.⁴⁶ Har ektefellene bare felles barn, eller ingen barn i det hele tatt, har gjenlevende rett til å overta felleseiet uskiftet med avdødes øvrige arvinger etter loven, jf. al. § 9 første ledd. Hadde ektefellene derimot særøie, må det i henhold til § 9 annet ledd være avtalt i ektepakt dersom gjenlevende skal kunne sitte i uskifte med slike midler.

Etter al. § 28 c har nå også samboere med felles barn rett til uskifte. Retten til uskifte må generelt sies å ha mye større praktisk betydning enn den begrensede retten til arv etter § 28 b. Samtidig reiser også uskifteretten utfordrende problemstillinger.

⁴⁴ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 48

⁴⁵ Lødrup (2008) s. 359

⁴⁶ Jf. el. §§ 58 og 42

Samboerskap etablerer ingen tilsvarende formuesordning som felleseie for ektefeller. Den store hovedregel for samboere er at hver fortsatt eier sitt.⁴⁷ Hvis formuesordningen skal minne om noe, må det i så fall bli det ekteskapelige særeie. Regelen om adgang til uskifte for samboere er dermed utformet uavhengig av formuesordningen, og er på mange måter banebrytende og ikke helt uproblematisk. Asland gjorde for eksempel i høringsprosessen oppmerksom på den kuriositet at man ved å innføre uskifterett for samboere, ville få en situasjon der samboere får en ubetinget rett til uskifte, mens retten for ektefeller vil avhenge av hvilken formuesordning de har. Dette modifiseres noe ved at ordningen særeie faktisk må være resultat av et rettslig valg.⁴⁸ Likevel er situasjonen en tanke besynderlig tatt i betraktning at ekteskap som samlivsordning er ment å forplikte i mye større grad enn samboerskap.

Under høringsprosessen ble det også reist kritikk mot bruken av begrepet *uskifte*. Noen mente at dette var for nært knyttet til felleseieordningen, og at begrepet ikke var dekkende i forhold til samboere ettersom retten for disse skulle begrenses til nærmere angitte gjenstander. Begrepet ”bruksrett” ble foreslått som alternativt uttrykk, men ikke tatt til følge.⁴⁹

3.5.1 Vilkår for uskifterett

For at en gjenlevende samboer skal ha uskifterett må samboerskapet *bestå ved dødsfallet*, samt at samboerne må ha *felles barn*. Varigheten av et samboerskap har ingen betydning for uskifteretten, i motsetning til det som gjelder for arveretten etter § 28 b første ledd annet punktum. Tanken var her at barnløse samboere ikke var hindret av pliktdelen, og derfor kunne tilgodese hverandre gjennom testament. Muligheten for uskifte må ikke være fratatt samboeren ved testament, jf. § 28 c fjerde ledd.

Videre er det tre spesielle vilkår som må innfris for at retten til uskifte skal kunne benyttes.

⁴⁷ Se punkt 4.2.1

⁴⁸ Asland (2007) s. 7

⁴⁹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 35

For det første må forholdet til eventuelle *særkullsbarn* klargjøres. Etter § 28 c tredje ledd første punktum gis al. § 10 tilsvarende anvendelse for uskifterett for samboere, dersom det foreligger særskilt livsarving. I § 10 som direkte gjelder for særkullsbarn ved ekteskap, fremgår at gjenlevendes rett til uskifte er betinget av et samtykke fra særskilt livsarving. En gjenlevende samboer kan dermed ikke sitte i uskifte hvis særkullsbarna ikke ønsker dette. Generelt kan det vel påstås at det er i tilfellene der gjenlevende sitter i uskifte med avdødes særkullsbarn etter samtykke at de fleste problemer gjør seg gjeldende. Har samboerne kun felles barn vil nok det meste løse seg på enklere vis. Samtidig vil det nok kunne oppstå problemer der gjenlevende for eksempel ønsker å gifte seg med en ny, og da må skifte med de felles barn.

For det andre kan *ikke samboeren kreve uskifte etter avdøde i tilfeller der gjenlevende allerede sitter i uskifte* etter en tidligere samboer eller ektefelle. Dette for å unngå kolliderende uskifteboer. Regelen fremgår av § 28 c tredje ledd annet punktum, og skal forstås som en plikt til å skifte et tidligere uskiftet bo for å så kunne håndheve en rett til uskifte etter sin ”nye” samboer. Etter tredje ledd tredje punktum gjelder det samme også der det var *avdøde som satt i uskiftet bo*, slik at gjenlevende ikke kan overta noe uskiftet før det eksisterende boet er skiftet. Eeg reiser spørsmål om det er tilstrekkelig å kreve skifte eller om skiftet faktisk må være gjennomført. På bakgrunn av ordlyd, sammenheng mellom tredje ledd annet og tredje punktum, samt hensynet til å unngå kolliderende boer, konkluderer han med at skiftet må være gjennomført.⁵⁰

For det tredje er det et vilkår for en samboer som vil benytte seg av retten til uskifte at han eller hun innen 60 dager etter dødsfallet, jf. skifteloven § 81, sender melding om dette til tingretten, jf. al. § 28 g.

⁵⁰ Eeg (2010) s. 47

3.5.2 Omfanget av uskifteboet

Spørsmålet blir så hva uskifteretten for samboere omfatter. Som nevnt er det for ektefeller formuesordningen som er det avgjørende for avgrensningen av uskifteboet, slik at utgangspunktet er at det er eiendeler i felleseie som omfattes. For samboere må det på sin side avgrenses etter andre kriterier.

Etter § 28 c første ledd har gjenlevende samboer rett til å overta uskiftet følgende eiendeler ”*som den avdøde åtte*”:

- a) ”*felles busted og innbu*”
- b) ”*bil og fritidseigedom med innbu som tente til felles bruk for sambuarane*”

Uskifteretten gjelder det som avdøde var eier av (”åtte”). Mange samboere vil være sameiere for eksempel i felles bolig. Bestemmelsen må i slike tilfeller forstås som at gjenlevende har rett til å ta over avdødes eierpart uskiftet. Uskifteretten er begrenset til konkret angitte kategorier av gjenstander. I de fleste tilfeller vil ikke disse utgjøre hele arvelaters formue. Man vurderte det som nødvendig å definere ”uskifteformuesmassen” på denne måten nettopp fordi det for samboere ikke eksisterer noe felleseie. Når det gjelder kategoriene som ble valgt, ble dette gjort på bakgrunn av at disse *normalt* vil sikre gjenlevende en *vesentlig del* av den formuesmassen samboerne rådet over.⁵¹ Samtidig var det et viktig hensyn at et samboerskap ikke burde gi like omfattende rettigheter for uskifte som et ekteskap, slik at en samboer ikke skal ha uskifterett i forhold til alt den avdøde etterlater seg.⁵² Hos et samboerpar med alminnelig økonomi vil nok mye av formuen likevel være bundet opp i felles bolig slik at denne er deres viktigste aktivum. Asland skriver at en rett til å sitte med bolig og innbo uskiftet, for mange i realiteten ”vil innebære det samme som at gjenlevende beholdt det hele”.⁵³

⁵¹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 28

⁵² *ibid* s. 40

⁵³ Asland (2007) s. 8

På den annen side vil det å begrense uskifteretten til konkrete gjenstander kunne medføre ganske *tilfeldige resultater*. Ingen samboerpar er like. Noen vil kanskje ha verdiene sine på helt andre steder enn der loven angir. Eksempler på formueskategorier som ikke omfattes av loven er blant annet båt, motorsykkel, kontanter, bankkonti, verdipapirer, samlinger som ikke er innbo, utleieeiendom og næringsvirksomhet. Et samboerpar som for eksempel leier bolig og har alle sine verdier i aksjer og bankkonti, er da avskåret fra uskifte, og må nøye seg med arveretten på 4G. Retten til uskifte vil dermed bero på hvor man har plassert midlene sine. Er man sparsommelig og har pengene sine i banken i stedet for å bruke dem på en dyr bil eller en fasjonabel hytte, ”straffes” man ved at uskifteretten bortfaller.

Samtidig må det være klart at reglene søker å favne de ”alminnelige” samboerforhold. Et argument som taler i favør av de formuesgjenstandene som nå er valgt, er at uskifteordningen skal sikre at gjenlevende samboer kan fortsette sitt dagligliv som før avdøde gikk bort. Begrunnelsen hentes altså i *gjenlevendes behov*. Med hensyn til felles bolig og innbo må dette i alle fall være et plausibelt argument, da det vil sikre gjenlevende muligheten til å kunne fortsette å bo i det felles hjem. Også i forhold til bil vil det nok i mange tilfeller kunne forsvares. Når det gjelder fritidseiendom kan man ikke *nødvendigvis* hevde det samme. Er det for eksempel snakk om en fritidsbolig som kun var eiet av avdøde er det ikke gitt at gjenlevende har et nærere forhold til denne enn andre eventuelle arvinger. Er det snakk om en fritidsbolig der samboerne har vært sameiere, blir situasjonen selvsagt annerledes.

3.5.2.1 Felles bosted med innbo, bil og fritidseiendom med innbo som tjente til felles bruk

Utgangspunktet er altså at det er felles bosted med innbo, bil og fritidseiendom med innbo som tjente til felles bruk som kan beholdes uskiftet.

Felles bosted vil være det som tjente som samboerparets faste felles hjem ved dødsfallet. En pendlerleilighet vil eksempelvis ikke omfattes.

Forarbeidene presiserer at uskifteretten til felles bolig gjelder uavhengig av verdi eller beliggenhet, ettersom hensikten er at gjenlevende skal kunne opprettholde sin levestandard og ikke behøve å flytte etter samboerens død.⁵⁴

Innbo etter bokstav a vil være ”det innboet som følger den faste boligen”.⁵⁵ Ordlyden må leses som ”felles innbo” i motsetning til betegnelsen ”felles *vanlig* innbo” som benyttes i ekteskapsloven og husstandsfellesskapsloven.⁵⁶ Ordlyden etter arveloven er altså videre. Av forarbeidene fremgår det at innbo blant annet vil omfatte antikviteter og kunstverk, selv om det ikke er nødvendig for at hjemmet skal bestå at dette beholdes uskiftet. Videre bør uskifteretten ”omfatte boligens faktiske og normale innbo også der dette har høy verdi”.⁵⁷ Det må likevel gå en grense mot gjenstander som er så kostbare at de har mer karakter av å være kapitalplassering enn av innbo.⁵⁸ At det av ordlyden heter at innboet må være *felles* gjør at ting som utelukkende er til gjenlevendes *personlige bruk* må falle utenfor. Dette tilsluttes også av forarbeidene som presiserer at eiendeler som ”klær, smykker og forskjellige former for hjelpemidler” ikke omfattes.⁵⁹

I bokstav b som omfatter *bil og fritidseiendom med innbo*, er det et vilkår at eiendelene tjente til samboernes *felles bruk*. Vilkåret om ”felles bruk” kan potensielt virke problemskapende da det kan være vanskelig å angi en minstegrense for at noe skal være felles. I hvor stort omfang må for eksempel hytta på fjellet benyttes av den enkelte samboer for at det skal være tale om felles bruk? Det kan også reises spørsmål om hvem bruken må være felles for. Er det tilstrekkelig at den ene samboeren reiser på hytta sammen med barna hver helg, mens den andre alltid vil være hjemme? Forarbeidene bruker som eksempel at en bil som er brukt til gjøremål i familien, men vesentlig bare er benyttet av den ene samboeren, vil omfattes av vilkåret. Det vil på sin side ikke en bil som er tilknyttet en av samboernes næringsvirksomhet gjøre.

⁵⁴ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 48

⁵⁵ *ibid* s. 48

⁵⁶ Sml. bl.a. el. § 33 og husfskl. § 2

⁵⁷ Høringsnotatet s. 28

⁵⁸ Asland (2007) s. 9

⁵⁹ Høringsnotatet s. 42

Ei heller en fritidseiendom som er tilknyttet næringseiendom (typisk en firmahytte) vil tjene til samboernes felles bruk.⁶⁰ *Innbo* som hører til en fritidsbolig må avgrenses på samme måte som innbo etter bokstav a.

Første ledd annet punktum gir uttrykkelig hjemmel for en **utvidet uskifterett**, slik at også andre eiendeler kan overtas uskiftet, men da må dette være fastsatt i testament eller eventuelt gjøres etter samtykke fra arvingene ellers.

Frantzen reiser spørsmål om uskifteretten begrenses til én bolig, én bil og én fritidsbolig, eller om man har rett til flere hvis dette foreligger. At man har mer enn én felles bolig er kanskje ikke så praktisk, men det kan derimot være sannsynlig at avdøde var eier av mer enn én bil eller flere fritidseiendommer. Diskusjonen vil uansett bare være av relevans for samboere som eier mye. Uskifteretten kan i så fall potensielt bli ganske omfattende. Ordlyden selv er ikke helt klar hva gjelder antall. Som Frantzen påpeker, benyttes ubestemt entallsform, hvilket på den ene side kan være en indikasjon på at man har ment at uskifteretten skal begrenses til én av hver eiendel. På den annen side ville ordlyden ha vært mye tydeligere dersom en artikkel eller bestemt form hadde vært brukt. Heller ikke forarbeidene gir noe klart svar på problemstillingen mener han. Frantzen drøfter videre etter reelle hensyn. Uskifteretten til felles bolig begrunnes i gjenlevendes behov, mens uskifteretten til fritidseiendom med innbo og bil, begrunnes i hensynet til gjeldsansvaret. Han konkluderer med at uskifteretten må antas å omfatte flere fritidseiendommer og flere biler, selv om det kanskje ikke vil være en god løsning å beholde flere slike.⁶¹

Etter min mening må det nok være opplagt at uskifteretten er ment å omfatte flere av samme type eiendel. I motsatt fall kan det oppstå ganske vanskelige situasjoner med tanke på å skulle velge hvilken eiendel man ville overta uskiftet. Skulle man ha rett til den mest verdifulle? Eller skulle man avgjøre ved loddtrekning? Dette har neppe vært lovgivers mening.

⁶⁰ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 49

⁶¹ Frantzen (2009) s. 393-396

Ser man hen til forarbeidenes eksemplifisering av hva som er ”felles bruk” uttales det at ”En bil som har vært brukt til gjøremål i familien, vil være omfattet selv om det først og fremst er den ene av samboerne som har brukt den. Dette innebærer at uskifteboet kan omfatte flere biler enn den bilen gjenlevende har brukt”.⁶² Jeg tolker dette som en forutsetning om at uskifteboet kan omfatte flere av den enkelte eiendel.

3.5.2.2 Personlig ansvar for gjeld

Avgrensningen av uskifteboet kan ikke sees uavhengig av gjeldsansvaret. Etter al. § 28 g tredje ledd har gjenlevende samboer rett til innsyn i de opplysninger som er nødvendige for å vurdere avdødes *økonomiske stilling*. Denne retten har en naturlig sammenheng med det som fremgår av al. § 28 d, nemlig at gjenlevende som velger å ta over eiendeler uskiftet etter § 28 c, blir *personlig ansvarlig for gjeld som hvilte på avdøde*. Ordlyden peker mot at gjenlevende blir ansvarlig for all avdødes gjeld, ikke bare eventuell gjeld som påhviler de formuesgjenstandene som tas over uskiftet.

Ved første øyekast virker dette urimelig tatt i betraktning at gjenlevende ikke er berettiget til å overta avdødes fullstendige formue. Gjeldsområdet var også et felt der lovgiver hadde vanskeligheter med å finne hensiktsmessige løsninger. Flere alternativer ble vurdert. I høringsnotatet er det blant annet foreslått at gjenlevende samboer kunne be tingretten fastsette at gjelden i stedet skulle fordeles forholdsmessig. Dette ble imidlertid forkastet av departementet grunnet den belastning det ville medføre for tingrettene, samt den virkning en gjeldsfordeling kunne få for avdødes kreditorer.

Valget falt til slutt på samme løsning som gjelder for ektefeller, jf. al. § 20. Gjenlevende samboer som ønsker å overta eiendeler i uskifte, må også bære gjeldsansvaret fullt ut. Når det ble valgt å innføre et så omfattende gjeldsansvar, vurderte man det samtidig som viktig at gjeldsansvaret korresponderte mest mulig med eiendelene i uskifteboet. Dette er grunnen til at akkurat eiendelene bolig, innbo, bil og fritidseiendom er valgt, da departementet vurderte det dit hen at det er her familiens mest omfattende verdier vil ligge i de fleste samboerskap.

⁶² Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 49

For eksempel vi jo gjeld svært ofte, være knyttet til bolig.⁶³ Samtidig kan man tenke seg eksempler der regelen vil gi mer uheldige utfall, for eksempel der gjenlevende blir ansvarlig for gjeld som påhviler en næringsvirksomhet, men ikke har rett til å overta næringsvirksomheten i uskifte. Bestemmelsen i § 28 d gjelder også for ”utvidede” uskiftebo som omfatter andre eiendeler enn bolig, innbo, bil og fritidseiendom, jf. § 28 c første ledd annet punktum.⁶⁴

3.5.2.3 Eiendeler som gjenlevende eier eller erverver etter at boet er opprettet. Ombytting av uskifteboets eiendeler

Et viktig spørsmål er hvilken status gjenlevende samboers eiendeler får ved opprettelse av et uskiftebo. Utgangspunktet er gitt i § 28 c siste ledd der det heter at alt gjenlevende ”er eller blir eigar av som høyrer naturleg saman med dei eigedelane han eller ho har tatt over uskift, går inn i uskifteboet.” Bestemmelsen har sin parallell i al. § 17 og skal forhindre at uskifteboet gradvis tæres ned.⁶⁵ Uskifteboet vil omfatte alle eiendeler som gjenlevende samboer eide ved dødsfallet eller som han eller hun senere erverver, men bare dersom de hører naturlig sammen med de opprinnelige uskifteeiendelene. Følgelig vil gjenlevende samboer ha en egen formue ved siden av boet.

Spørsmålet blir hvordan vilkåret ”*høyrer naturleg saman med*” skal forstås. Etter forarbeidene er det de eiendeler som ”knytter seg til de formuesgoder som uskifteboet omfatter” som går inn i uskifteboet.⁶⁶ Det tales om at uskifteboet skal utgjøre et ”tingsinnbegrepsbo”.⁶⁷ Eeg forstår dette som at alminnelige surrogasjonsprinsipper skal gjelde for eiendeler som uskifteboet består av. Han uttaler at retten til uskifte beholdes ”... over eiendeler som er anskaffet for midler som uskifteboet opprinnelig bestod av, dersom det er tilstrekkelig økonomisk identitet mellom eiendelene og midlene”.⁶⁸ Forarbeidene eksemplifiserer med to kategorier.

⁶³ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 40-41

⁶⁴ *ibid* s. 49

⁶⁵ *ibid* s. 41

⁶⁶ *ibid* s. 49

⁶⁷ *ibid* s. 40-41

⁶⁸ Eeg (2010) s. 54

For det første de tilfeller som dreier seg om *utskifting, utfylling eller suppler*ing av innbo. For eksempel skifter man ut det gamle kjøkkenbordet med et nytt, eller man supplerer spisestuemøblelementet med flere tilsvarende stoler. **For det andre** har vi de tilfeller der det har skjedd en *verdistigning* slik at eiendelen for er verdt mer på et senere tidspunkt enn tidligere. Dette kan for eksempel være tilfellet ved vedlikehold, oppussning eller påbygning av en bolig.⁶⁹

De rettslige interessante tilfellene får vi altså der gjenlevende foretar en ombytting av boets eiendeler i **surrogater**. I noen situasjoner vil det fremstå som rimelig at de nye eiendelene må bli en del av uskifteboet. Dette vil for eksempel være tilfellet dersom innboet i felles bolig eller fritidseiendom som er overtatt uskiftet, fornyes. I andre situasjoner vil det imidlertid ikke virke like rimelig at hele surrogatet skal inn i boet. Frantzen konstruerer et eksempel der gjenlevende samboer selger felles bolig og kjøper en ny bolig som er dyrere, slik at salgssummen fra den opprinnelige boligen ikke er tilstrekkelig til å finansiere den nye. Gjenlevende sper da på med lån og oppsparte midler. Som Frantzen poengterer kan det her vanskelig hevdes at den nye boligen ”*hører naturlig saman*” med den opprinnelige, utenom det faktum at den tjener som gjenlevende samboers bolig.⁷⁰ Forarbeidene legger likevel til grunn at boligen i slike tilfeller skal bli en del av uskifteboet.⁷¹

Man kunne kanskje ha forestilt seg en løsning der kun salgssummen for den opprinnelige boligen ble en del av boet, ikke hele verdien av boligen. En slik regel kunne imidlertid blitt vanskelig å gjennomføre på en praktisk måte. Man er sannsynligvis bedre tjent med en mer håndfast regel der man holder seg til at eiendeler som tjener samme formål blir en del av uskifteboet. Et annet spørsmål er hva som skjer der surrogatet gir et *overskudd*. Dette vil ofte være aktuelt for eldre samboere; gjenlevende selger for eksempel eneboligen og kjøper en mindre leilighet. Skal salgsoverskuddet også bli en del av boet i slike tilfeller, eller blir dette midler som gjenlevende fritt kan disponere over?

⁶⁹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 49

⁷⁰ Frantzen (2009) s. 396

⁷¹ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 41-42

I henhold til forarbeidene går også slikt overskudd inn i uskifteboet. Begrunnelsen hentes i rimelighetshensyn samt at noe annet ville bli for vanskelig å praktisere.⁷²

I forhold til surrogasjon generelt kan det trekkes linjer til reglene om skjevdeling og ombytting og avkastning av særøie etter ekteskapsloven.⁷³ For eksempel krever skjevdelingsregelen i § 59 første ledd krever at verdiene ”klart kan føres tilbake til” midler som ektefellen hadde da ekteskapet ble inngått eller senere har ervervet ved arv eller gave. Her får man noe av det samme problemet rundt årsakssammenheng som ved ombytting av verdier etter § 28 c siste ledd. Surrogasjonsproblematikken er et resultat av at uskifteretten for samboere er begrenset til konkrete ting. Sitter man i uskifte over lang tid kan mye forandre seg. Dette er igjen en potensiell kilde til bevismessige problemer.

3.5.2.4 Særlige regler om særøie

Etter al. § 28 f første punktum skal arvelovens kapittel III for ektefelleuskifte ha tilsvarende anvendelse for samboere i uskifte, så langt reglene passer. Annet punktum presiserer at der det for ektefeller er gitt særlige regler for særøie, kommer disse til anvendelse også for samboere. Særøieinstituttet er i all hovedsak en formuesordning som har betydning for ektefeller. Likevel må regelen ses i lys av at den formuerettslige stillingen mellom samboere har flest likheter med særøieinstituttet, slik at de spesielle reglene som gjelder for dette vil være passende å anvende på uskifte i samboerforhold.⁷⁴ Dette betyr blant annet at eiendeler som en samboer har i særøie på bakgrunn av klausul fra gave giver eller arvelater, jf. el. § 48, som hovedregel ikke vil være gjenstand for uskifte, jf. al. § 9 annet ledd.

⁷² Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 41-42

⁷³ Jf. el. § 59 første ledd og § 49

⁷⁴ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 50

4 Samboere som faller utenfor arveloven kapittel III A

4.1 Problemstilling

Noen samboere vil i utgangspunktet omfattes av arveloven kapittel III A om rett til arv og uskifte, men den vil likevel ikke gi hjemmel for å sikre hverandre i den utstrekning som ønskes. Det kan være flere grunner til dette. For eksempel kan det være særkullsbarn som ikke vil samtykke til uskifte for gjenlevende, jf. § 28 c, jf. § 10, samboerne har mye finansaktiva som det ikke kan sattes i uskifte med etter § 28 c, samtidig som arveretten på sparsommelige 4G, jf. § 28 b, er mye mindre enn man ønsker at samboeren sin skal arve. Samboerne kan også ha verdier i særeie på bakgrunn av arv eller gave, slik at uskifteretten begrenses etter reglene i kapittel III jf. § 28 f. Rettsstillingen for disse er i hovedsak behandlet under punkt 3.

Andre samboerne vil på sin side ikke omfattes av arvelovens kapittel III A i det hele tatt. Hovedsakelig vil dette være fordi man ikke har felles barn slik det kreves etter §§ 28 b og 28 c. Disse samboerne vil ha behov for alternative måter å sikre seg på, i tilfelle den ene skulle falle fra. *Problemstillingen i punkt 4 blir derfor hvilke virkemidler slike samboere kan ta i bruk for å sikre hverandre arverettslig.*

Gjennomgangen i det følgende vil deles inn i rettigheter en samboer kan ha på *ulovfestet grunnlag, på avtalerettslig og viljesbestemt grunnlag, og på lovfestet grunnlag*. Flere av rettighetene er ikke direkte knyttet til arveretten, som for eksempel muligheten til å opparbeide en sameiepart eller rett til vederlag. Fremstillingen tar her sikte på å belyse rettsstillingen til en gjenlevende samboer generelt. Det presiseres også at flesteparten av de påfølgende emnene er omfattende med mange og komplekse problemstillinger. Avhandlingen her tillater bare at det gis en oversiktsmessig fremstilling. Gjennomgående for temaene som presenteres er at eksemplifiseringen knyttes til fast eiendom, ofte i form av felles bolig. Dette ettersom det er her mange samboere har verdier nedlagt, slik at det ofte er i relasjon til bolig at tvist oppstår.

4.2 Ulovfestede rettigheter

4.2.1 Sameie

4.2.1.1 Utgangspunktet – hver eier sitt

Utgangspunktet ved etablering av et samboerskap er at hver eier sitt. At man velger å leve i ugift samliv medfører ingen endring i den eksisterende eiendomsretten de respektive partene har.⁷⁵ Også verdier som den enkelte alene erverver under samlivet, vil vedkommende som utgangspunkt være eneeier av. Dette vil for eksempel gjelde inntekt som en samboer mottar i forbindelse med sitt arbeid eller verdier som mottas i form av arv eller gave. Fastleggelse av eiendomsgrensene blir dermed avgjørende ved opphør av et samboerskap. *Temaet i det følgende blir hva som skal til for at det er stiftet sameie i en gjenstand i løpet av samboerskapet.* Problemstillingen er utførlig behandlet i juridisk litteratur, både i form av bøker og artikler. De tre sentrale bidragene er likevel ”Familieretten” av Peter Lødrup og Tone Sverdrup, Tone Sverdrups ”Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv” og ”Ugift samliv” av Kirsti Strøm Bull.

Sameieloven⁷⁶ regulerer hovedsakelig hvordan et sameie skal forvaltes sameierne i mellom. Temaet for oss er om et sameie er oppstått i det hele tatt, og lovens regler vil derfor ikke være inntatt i fremstillingen.

Utgangspunktet er at den enkelte tar med seg ut, det vedkommende er eier av. Hver beholder sine eiendeler og sin gjeld. Oppgjørsprinsippene som benyttes er i hovedsak de samme enten samboerskapet avsluttes på grunn av samlivsbrudd eller død.

Eiendomsretten blir det avgjørende for oppgjøret, og dette gjelder som hovedregel både kvalitativt og kvantitativt, altså både gjenstandsmessig og verdimessig.⁷⁷ Ved død vil avdødes eiendeler som utgangspunkt tilfalle avdødes dødsbo. Det er *de reelle eierforholdene* som er avgjørende for eiendomsretten, ikke hvem som formelt er registrert som eier i grunnboken eller andre registre.

⁷⁵ Strøm Bull (1990) s. 31

⁷⁶ Lov om sameige av 18. juni 1965 nr. 6

⁷⁷ Lødrup (2009) s. 346

De formelle eierforholdene kan likevel være av betydning som en indikasjon på hva partene har avtalt om eierforholdet.⁷⁸

For ektefeller slår el. § 31 annet ledd fast at alt ektefellene erverver sammen, blir sameie mellom dem, og at sameiet videre reguleres av sameieloven. Det finnes ingen tilsvarende bestemmelse for samboere. Ønsker et samboerpar at noe skal være i sameie dem i mellom, må dette som *hovedregel avtales*, for eksempel i en samboeravtale slik som i Rt. 2007 s. 775, eller det må foreligge et *annet rettsstiftende moment*.⁷⁹ Lødrup skriver at eierforholdene i et samboerskap bestemmes ut fra alminnelige formuerettslige prinsipper – først og fremst med utgangspunkt i avtalegrunnlaget, men supplert med de særegne stiftelsesreglene for sameie som er utviklet i rettspraksis for samboerforhold og ekteskap. Etter dette får vi *tre sentrale stiftelsesgrunnlag*. **For det første** har vi tilfeller der sameie er bestemt av en tredjemann, for eksempel gavegiver eller arvelater. **For det andre** kan sameie være avtalt mellom partene. Begge disse typetilfelle har bakgrunn i alminnelige formuerettslige prinsipper. **For det tredje** har vi det som er særegent for ekteskap og samboerforhold, nemlig at sameiet har sitt grunnlag i partenes bidrag til ervervet.⁸⁰ Det er denne problemstillingen som blir aktuell i det følgende.

4.2.1.2 Partenes bidrag til ervervet som rettslig grunnlag

Hva skal så til for at partenes bidrag til ervervet skal kunne være rettsgrunnlag for sameie?

Vi kan her foreta en *todeling etter typetilfelle*. **For det første** har vi de situasjoner der begge samboerne har vært mer eller mindre bemidlet, slik at begges midler forholdsvis *direkte* har gjort en anskaffelse mulig. At for eksempel boligen er kjøpt i kun den enes navn, er ikke ensbetydende med at denne er eneier dersom kjøpet er finansiert ved hjelp av begge samboernes sparepenger. Boligen vil her være et sameie.

⁷⁸ Lødrup (2009) s. 340

⁷⁹ Rt. 1984 s. 497

⁸⁰ Lødrup (2009) s. 340

Strøm Bull bruker også som eksempel at boligen er kjøpt for midler som mannen har spart av sin inntekt og for lån han har tatt opp i sitt navn. Har kvinnen på sin side også hatt inntekt, kan hun ha muliggjort mannens sparing.⁸¹ **For det andre** har vi de situasjoner der den ene samboeren har vært mer eller mindre ubemidlet. Også her vil sameie mellom samboerne kunne oppstå, med henvisning til den såkalte husmordommen inntatt i Rt. 1975 s. 220. Tvisten stod direkte mellom ektefeller, men synspunktene som fremgår er etter utvikling i rettspraksis relevante også for samboere.⁸² Synspunktene åpner for at en samboer kan bli medeier ved å yte *indirekte* bidrag til for eksempel ervervet av en bolig, i form av arbeid i hjemmet eller betaling av forbruksutgifter. Der de indirekte bidragene er mindre, kan det alternativt tilkjennes et vederlag.⁸³

Spørsmålet blir hvilke kriterier som legges til grunn for at et sameie anses etablert.

I Rt. 1984 s. 497 illustreres momentene som har betydning for om det foreligger eneeie eller sameie. I dommen var det mellom to tidligere samboere, tvist om en boligeiendom som var oppført i samlivsperioden var sameie. Boligen var bygget delvis på en tomt som var gave fra mannens far og inntil farens hus. Byggeplanene forelå også før samboerforholdet oppstod. Bygget ble i det vesentlige finansiert ved hjelp av lån som mannen var personlig ansvarlig for. Høyesterett vurderte mannen som å være eneeier av huset. Rettsforholdet her gjaldt direkte opphør av samboerskap ved samlivsbrudd, ikke ved død som er oppgavens tema. Dommen har likevel overføringsverdi, ettersom det som nevnt er de samme retningslinjene som må legges til grunn, uavhengig om samboerskapet opphører ved brudd eller død.

Høyesterett gjør det først klart at etablering av et samboerforhold ikke *automatisk* medfører noen forskyvning av de eksisterende eiendomsgrenser mellom partene, slik at det foreligger sameie.

⁸¹ Strøm Bull (1990) s. 32

⁸² Rt. 1978 s. 1352, Rt. 1982 s. 1102 og Rt. 1984 s. 497. Se også Strøm Bull (1990) s. 33 og Lødrup (2009) s. 340.

⁸³ Se punkt 4.2.2

Som førstvoterende sier det: ”Utgangspunktet er at hver fortsatt eier sitt. Skal det oppstå sameie, må det foreligge avtale eller et annet rettsstiftende moment.” Det nevnes så at grunnlag ved siden av avtale kan være ”at partenes økonomi har vært så sammenfiltret at det ikke lar seg gjøre å fastslå hvem som er eier, eller at enkelte eiendeler er innbrakt på en slik måte at man etter en vurdering kommer til at det tilhører partene i fellesskap.” Sameie må følgelig kunne stiftes etter en ”konkret vurdering”.

Av dommen må samboernes *direkte og indirekte bidrag til ervervet*, samt det *fellesskap* som har vært rundt planlegging, anskaffelse og bruk av eiendelen, trekkes frem som *de to sentrale kriterier*. I det aktuelle tilfellet var boligen bygget delvis på en tomt som var gave fra mannens far. Byggeplanene forelå før samboerforholdet oppstod. Høyesterett mente på bakgrunn av dette at det hadde vært lite fellesskap rundt anskaffelsen av boligen, og at det derfor måtte kreves ”klare holdepunkter”, dersom boligen skulle kunne antas å være et sameie mellom partene.

Når det gjelder den rettspraksis som går inn for sameie på grunnlag av indirekte bidrag, er det verdt å merke seg at det i alle tilfellene har dreid seg om eiendeler til felles personlig bruk.⁸⁴ Lødrup trekker i denne forbindelse den konklusjon at det i samboerforhold bare er eiendeler som har tjent et slikt formål, som kan erverves utelukkende på basis av indirekte bidrag.⁸⁵

Ofte ser man tilfeller der kun den ene parten står som hjemmelshaver i grunnboken. Er dette ensbetydende med at denne personen er eneeier? Svaret på spørsmålet må klart nok bli nei. Det er de reelle eierforholdene som er avgjørende for eiendomsretten. Men selv om det ikke er tilstrekkelig å se på hvem som utad fremstår som eier, vil det nok i noen tilfeller kunne være en indikasjon på hva samboerne har avtalt om eierforholdet.

⁸⁴ Sml. el. § 31 tredje ledd

⁸⁵ Lødrup (2009) s. 343

Dette kommer til uttrykk i en tvist fra lagmannsretten i Agder fra 28. oktober 2010.⁸⁶ Generelt er det klart at lagmannsrettsdommer i seg selv har begrenset rettskildemessig vekt. Likevel vil de kunne være illustrerende for gjeldende rett. Saken her gjaldt økonomisk oppgjør etter samlivsbrudd. Samboerforholdet hadde vart i 17 år, partene hadde to felles barn, og det forelå ingen samboeravtale. Det oppstod blant annet tvist om eierskapet til en enebolig på Fevik som hadde fungert som familiens felles bolig. Partene gikk ved boligkjøpet inn med like store eierandeler og likt ansvar for gjeld. Økonomien i boligprosjektet diskuterte de sammen og de var enige om at kvinnen skulle ta utdanning, da dette ville lønne seg på sikt, selv om hennes inntekt ville bli lav i studietiden. Mannen mente likevel da samlivet opphørte at han måtte tilskrives en større del av eneboligen enn kvinnen. Paret hadde tidligere bodd sammen i en leilighet i Oslo som mannen anså seg som eneeier av. Til denne var alle dokumenter opprettet i hans navn alene, også lånet som finansierte leilighetskjøpet. Leiligheten ble etter hvert solgt og salgssummen ble brukt til å kjøpe eneboligen på Fevik. Lagmannsretten mente imidlertid at eierforholdet til den gamle leiligheten kun ville være et moment i vurderingen av hvem som var eier av den nye boligen. Til eneboligen på Fevik ble skjøtet utstedt til begge parter med en halvpart på hver. Lånet ble opptatt med begge samboere som debitor, og det ble betjent som en integrert del av familiens økonomi. Økonomien var sammenfiltrert, og det ble heller ikke inngått noen avtaler som skulle tilsa at partene ikke hadde like rettigheter i eiendommen, verken når det gjaldt eierandel, gjeldsansvar eller andel i gevinst ved salg. Lagmannsretten uttalte derfor at

”Slik situasjonen var mellom partene må det kreves at B gjør det klart for A, dersom han mener at de reelle økonomiske forhold mellom partene skal avvike fra de offisielle dokumenter knyttet til boligkjøpet. Når han ikke klargjør dette, verken på kjøpstidspunktet eller senere, må det på bakgrunn av partenes samlivshistorie og forholdene rundt kjøpet legges til grunn at partene eier eiendommen på Fevik med en halvpart hver”.

Rettspraksis illustrerer også at terskelen for å bli medeier er høy i de tilfelle der den ene part eide boligen før samlivet tok til. I Rt. 1999 s. 177 fremgår det at det skal ”atskillig til” for å oppnå sameiepart i slike tilfeller.

⁸⁶ LA-2010-48336

Terskelen kan også ses i lys av en nyere dom fra Hålogaland lagmannsrett 1. februar 2011⁸⁷. En kvinne reiste krav om hun hadde blitt sameier i partenes tidligere felles bolig. Mannen eide boligen sammen med sin far, og de hadde kjøpt boligen før samlivets start. Lagmannsretten fant det ikke bevist at det forelå avtale eller andre rettsstiftende momenter som etablerte sameie. Kvinnen hadde blant annet bidratt med oppussing av boligen, samt at partene hadde tatt opp felles lån for å finansiere dette. Lagmannsretten medga at dette måtte ses som et felles prosjekt mellom samboerne, men mente at forholdet ikke var av en karakter eller slikt omfang at kvinnen hadde opparbeidet medeierskap.

4.2.2 Vederlagskrav

Hovedregelen om at hver samboer beholder sine egne verdier ved opphør av samboerskapet, medfører ikke alltid rimelige resultater. Rett til vederlag er i så måte en modifikasjon fra denne hovedregelen, og reiser spørsmål om gjenlevende samboer kan kreve noen form for kompensasjon i tilfeller der vedkommende har bidratt til å forøke den annens formue, for eksempel ved å investere i utbedringer av avdødes leilighet. Krav på vederlag kan også være aktuelt i tilfeller hvor den enes innsats ikke har ført til noen investering, men heller har ført til en besparelse for den andre samboeren. Spørsmål om vederlag er særlig aktuelt i tilfeller der domstolene ikke har villet akseptere at det foreligger sameie, og anlegges ofte som subsidiær påstand. Dette kan for eksempel være i tilfeller der den ene eide boligen før samlivet startet, boligen har ikke tjent til felles personlig bruk eller det kan være avtalt et annet eierforhold enn det som følger av partenes ervervsbidrag.⁸⁸ *Problemstillingen i det følgende blir hva som skal til for at en samboer skal kunne være berettiget til et vederlagskrav.*

For samboere finnes det ikke som for ektefeller noen lovbestemmelser som gir rett til vederlag.⁸⁹

⁸⁷ LH-2010-157967

⁸⁸ Sverdrup (2003) s. 254

⁸⁹ Se el. § 63 jf. § 73, jf. kap. 15

Dommen som allerede er nevnt under behandlingen av sameie, Rt. 1984 s. 497, åpner imidlertid for at det ved oppløsning av samboerforhold må være rom for å tilkjenne vederlagskrav basert på alminnelige **berikelses- og restitusjonsprinsipper, samt rimelighetsbetraktninger**. Uttalelsen har blitt forstått som uttrykk for en oppfatning om at det ved opphør av samboerforhold generelt, må være plass for vederlagskrav etter de nevnte prinsipper.⁹⁰ Prinsippene gjelder følgelig også ved død, slik at gjenlevende samboer kan reise krav mot førstavdødes dødsbo. Lødrup stiller seg imidlertid tvilende til om arvingene kan reise sak på slikt grunnlag.⁹¹

Prinsippene fra Rt. 1984 s. 497 er videreutviklet i to høyesterettsdommer; Rt. 1989 s. 539 og Rt. 2000 s. 1089 (Stell- og pleiedommen). I sistnevnte var spørsmålet om kvinnen som var gjenlevende samboer, kunne kreve vederlag for stell og pleie i sin avdøde samboers dødsbo. Det oppsto blant annet tvist mellom partene om hvordan prinsippene fra Rt. 1984 s. 497 skulle forstås. Førstvoterende i Stell- og pleiedommen uttalte i denne forbindelse at **berikelse og rimelighet** måtte ses som *kumulative vilkår*. Det kreves at den ene samboers innsats har tilført den andre en økonomisk fordel, som normalt ”ikke er uvesentlig”. Fordelen som er tilført vil ”være bestemmende for det maksimale omfang av vederlagskravet”. Spørsmålet om det i det hele tatt skal ytes vederlag, skal bero på en ”skjønnsmessig rimelighetsvurdering”.

4.2.2.1 Berikelse

Når det gjelder den *økonomiske fordel*, kan vi grovt skille mellom de typetilfelle der den gjenlevendes innsats *har resultert i en investering*, og der innsatsen *ikke har ført til noen investering*.

⁹⁰ Rt. 2000 s. 1089, jf. NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet side 130 og Vedlegg 1 s. 186 og s. 190, og Strøm Bull (1990) s. 101 og s. 171-172.

⁹¹ Lødrup (2009) s. 350

4.2.2.1.1 Det foreligger en investering

De fleste saker for retten som gjelder krav om vederlag, omhandler tilfeller der det foreligger en *investering*. For eksempel har den ene samboeren finansiert renovering av badet i den andres hus, eller som Lødrup nevner, muliggjort at den andre kan nedbetale lån ved å ta på seg en større del av hjemmearbeid eller forbruksutgifter.⁹² I begge eksemplene vil den økonomiske fordelingen være den formuesforøkelsen som kan tilskrives samboeren. Bidragene kan videre være *direkte eller indirekte*. Direkte bidrag vil typisk være pengeinnskudd, arbeidsinnsats eller naturalia, mens indirekte bidrag vil ha sammenheng med de momenter nevnt under vurderingen av om det foreligger sameie. Det er her særlig tanken om at den økonomiske fordel anslås slik at den enkelte sitter igjen med ”verdier skapt under samlivet, som står i forhold til størrelsen på deres respektive innsats (inntekt og hjemmearbeid) under samlivet”, det henvises til.⁹³

At også indirekte berikelse kan berettige et vederlagskrav, kan eksemplifiseres med en dom fra Eidsivating lagmannsrett avsagt 25. november 2010.⁹⁴ En kvinnelig samboer ble her tilkjent 500 000 kroner i vederlag på bakgrunn av alminnelige berikelses- og restitusjonsprinsipper. Hun hadde gjennom 16 år hatt hovedansvaret for både hjem og barn og dekket mer enn sin del av forbruksutgiftene. På denne måten hadde hun frigitt tid og kapital for mannen slik at han kunne investere i bolig og næringsvirksomhet, og dermed indirekte bidratt til at han hadde bygd seg opp formue. Dommen er anket og fremmet til behandling for Høyesterett. Følgelig er den per dags dato ikke rettskraftig, men må likevel anses som illustrativ for rettstilstanden.

4.2.2.1.2 Det foreligger ingen investering

Når det gjelder tilfellene der innsatsen *ikke har ført til noen investeringer*, kan det også tilkjennes vederlag, til tross for at innsatsen ikke har medført noen positiv formuesforøkning.

⁹² Lødrup (2009) s. 350

⁹³ *ibid* s. 352

⁹⁴ LE-2010-101989

Dette var tilfellet i Stell- og pleiedommen, der den gjenlevende kvinnen ble tilkjent 400 000 kroner i vederlag for omfattende stell og pleie av sin sterkt alkoholiserende mannlige samboer de fem siste årene av hans liv. I tilfeller som dette blir det ikke frigjort noen kapital, men verdioverføringen vil likevel være en besparelse for den samboeren som mottar innsatsen. I den nevnte dommen medførte mannens tilstand at han etter hvert hadde behov for døgkontinuerlig pleie. Høyesterett la til grunn at kvinnens innsats som samboer måtte anses som ”ekstraordinær i omfang og varighet”. Det ble i tillegg uttalt at det ”Ved bedømmelsen av om en økonomisk fordel kan anses tilført må utgangspunktet tas i en *objektivisert norm*”. Selv om Høyesterett her er tyst med hensyn til å utbrodere hva som ytterligere ligger i dette, mener Lødrup at utsagnet skal forstås som at man må legge en ”gjennomsnittlig norm” til grunn, og ”ikke åpne for prosedyre om hypotetiske hendelsesforløp basert på usikre antagelser om hva som ville vært størrelsen på alternative pleieutgifter i det konkrete tilfellet.”⁹⁵

4.2.2.1.3 Fordelen av å ”bo gratis”

Når en økonomisk fordel skal fastlegges, må det tas hensyn til bidrag som går begge veier – ”det er nettoverdioverføringer som er relevant”.⁹⁶ I relasjon til dette er det en type fordel som gjør seg hyppig gjeldende i rettspraksis, nemlig at den vederlagsberettigede samboeren har *bodd gratis* hos den andre. I slike tilfeller påberopes ofte ”bo-gratis”-synspunktet av motparten som grunnlag for at vederlagskravet skal reduseres. Sverdrup skiller i denne forbindelse mellom to tilfeller; der *boligen er finansiert av midler under samlivet*, og tilfeller der *boligen enten er finansiert av midler som stammer fra tiden før samlivet tok til eller er ervervet ved arv eller gave*. Står vi overfor det sistnevnte, nemlig at boligen er finansiert av andre midler enn det som er opparbeidet under samlivet, er det rom for at ”bo-gratis”-synspunktet vil kunne berettige fradrag i et vederlagskrav. Der boligen er finansiert av inntekter opptjent under samlivet vil dette derimot sjelden være aktuelt.⁹⁷

⁹⁵ Lødrup (2009) s. 354

⁹⁶ Sverdrup (2003) s. 274

⁹⁷ *ibid* s. 275

Et eksempel har vi i den ovennevnte dommen fra Eidsivating. Kvinnen hadde her bodd gratis i mannens bolig, hvilket han mente måtte innebære at vederlagskravet skulle reduseres. Lagmannsretten kom, imidlertid under en viss tvil, til at det ikke var grunnlag for å redusere vederlaget eller la det falle bort, fordi kvinnen hadde bodd gratis hos mannen. Retten uttalte at ”På bakgrunn av den fordelingen av utgifter og omsorgsarbeid partene har hatt, og den økonomiske skjevheten som oppsto, må A etter flertallets syn anses å ha betalt sin husleie fullt ut”. I dommen behandles spørsmålet om reduksjon av vederlag under vilkåret om rimelighet. Dette i motsetning til hos Sverdrup som fremstiller temaet under fastlegging av den økonomiske fordelene.⁹⁸

Etter min mening er Sverdrups tilnæringsmåte den mest hensiktsmessige når problemstillingen skal behandles i et teoretisk perspektiv slik som i oppgaven her. Samtidig faller det seg nok i praksis ofte naturlig å ta ”bo-gratis-vurderingen” under vilkåret om rimelighet, når teorien skal knyttes opp mot et faktum.

4.2.2.2 Rimelighet

Da vilkårene som nevnt er kumulative, er den siste vurderingen hvorvidt det å tilkjenne vederlag vil fremstå som *rimelig*. Det er ikke nok at den ene samboeren har tilført den andre en økonomisk fordel, hvis ikke et vederlagskrav fremstår som rimelig.

I Stell- og pleiedommen heter det at vederlag i hovedsak bare skal tilkjennes der den økonomiske fordel ”ikke er uvesentlig”. I annen rettspraksis nevnes også at grensen bør heves dersom bidraget i tillegg er ytet i egen interesse.⁹⁹

Når den skjønsmessige rimelighetsvurderingen skal foretas er det viktig å huske på at vederlagsløsningen er et unntak for normalordningen, nemlig at hver beholder sitt. En samboer skal ikke ha noen berettiget forventning om å få tilbakeført alle fordeler han eller hun har tilført under et samliv.

⁹⁸ Sverdrup (2003) s. 255 flg.

⁹⁹ Rt. 1989 s. 539 og Rt. 1984 s. 497

Momenter som vil være aktuelle i vurderingen er *samboernes økonomi og behov for midler i fremtiden, samlivets varighet og fellesskap, samt partenes forutsetninger*.¹⁰⁰

Gjenlevende samboers økonomiske behov er kanskje det aller mest sentrale. Sverdrup skriver blant annet at det vil tale sterkt for vederlag at den ytende samboer vil bli stående uten midler etter lengre tids samliv.¹⁰¹ Som eksempel kan det vises til dom avsagt i Borgarting lagmannsrett 7. desember 2010.¹⁰² Flertallet uttalte at selv om samboernes inntekter og boets nettoformue talte for å tilkjenne kvinnen et visst vederlag, var det tale om nokså normale verdier, slik at disse momentene ikke gjorde tungtveiende utslag i noen retning. Derimot måtte det legges større vekt på at hun ville stå på tilnærmet bar bakke etter samlivsbruddet, dersom hun ikke ble tilkjent vederlag. Sverdrup påpeker at det tilsvarende vil tale *mot* vederlag om den berikede samboeren stiller svakt økonomisk, slik at han for eksempel må realisere aktiva eller belåne bolig for å betale vederlaget. Av samme grunn vil det også normalt være lavere terskel for å få tilkjent vederlag i samboerens dødsbo, enn etter et samlivsbrudd.¹⁰³

Samboerskapets varighet kan ha betydning i flere relasjoner. Et samboerforhold som har vart svært lenge, vil stort sett innebære et betydeligere fellesskap, enn et som har vært kortvarig. I Stell- og pleiedommen hadde samboerne levd sammen i 13 år, hvilket talte for et vederlagskrav. I den overnevnte dom fra Borgarting valgte retten imidlertid ikke å tillegge samboerskapets varighet vekt i noen retning. Partene hadde her levd sammen i syv år, noe som ikke var så kortvarig at det talte mot vederlag, men var heller ikke så langvarig at det med styrke talte for at vederlag skulle gis. Samtidig kan et forhold som har vart svært kort også tale for vederlagskrav, dersom den ene part i løpet av perioden har tilført den andre mye verdier i den tro at forholdet skulle vare.

Når det gjelder *partenes forutsetninger* kan det ses hen til Stell- og pleiedommen der Høyesterett tilla vekt at mannen hadde uttrykt ønske om at kvinnen skulle arve ham.

¹⁰⁰ Lødrup (2009) s. 354-355

¹⁰¹ Sverdrup (2003) s. 28

¹⁰² LB-2010-28325. Det bemerkes at anke nå er fremmet til behandling for Høyesterett.

¹⁰³ Sverdrup (2003) s. 280

Retten mente at dette underbygde at han var inneforstått med at hun skulle få en økonomisk kompensasjon for sin omsorg.

4.3 Avtalte og viljesbestemte rettigheter

4.3.1 Samboeravtaler

Mange samboere vil ha behov for å inngå en avtale seg i mellom som regulerer hva som skal skje ved samlivets opphør. Dette for å skape klarhet rundt blant annet eierforhold og gjeldsansvar. Lødrup fremhever at behovet for å opprette en samboeravtale ofte vil være særlig fremtredende der samboerne flytter inn i den ene samboerens bolig. Den andre samboeren vil kanskje selge sin bolig og bruke fortjenesten til anskaffelse av innbo, bil eller andre forbruksvarer. I slike tilfeller vil det være hensiktsmessig å avtaleregulere for eksempel rett til vederlag eller eierandel som samsvarer med de direkte eller indirekte bidragene som ytes.¹⁰⁴

Utgangspunktet er at det ved slike samboeravtaler hersker avtalefrihet med hensyn til både innhold og form. Noen skranker settes likevel. Det praktisk viktige for vårt tema er de begrensninger som fremgår av arveretten, da med henvisning til *grensen mellom livsdisposisjoner og dødsdisposisjoner*. I levende live står en samboer fritt til å disponere over sine eiendeler som han eller hun vil. Skulle imidlertid en samboeravtale vise seg å inneholde en dødsdisposisjon, kreves det at livsarvingenes plikt del respekteres, samt at disposisjonen gjøres i testaments form.¹⁰⁵ Det foreligger omfattende rettspraksis om hvordan grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner skal trekkes. Emnet har også vært gjenstand for inngående behandling i juridisk teori, blant annet hos Peter Lødrup, Peter Hambro og Inge Unneberg.¹⁰⁶ Rettspraksis og juridisk teori er da de sentrale rettskilder for grensedragningen.

¹⁰⁴ Lødrup (2009) s. 359

¹⁰⁵ Jf. al. §§ 35 og 53

¹⁰⁶ Lødrup, Arverett, 5.utg. (2008), Unneberg, Arveretten med dødsboskifte (1990) og Hambro, sist i artikkelen "Grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner – en oppdatering" (2011). Det bemerkes at sistnevnte artikkel ikke er publisert ennå.

I samboertilfellene oppstår problemene praktisk sett første og fremst i forhold til særkullsbarn som ikke ønsker å få arven sin redusert til fordel for far eller mors nye samboer. Nedenfor vil det først gis en kort oversikt over hvordan grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner trekkes. Deretter vil grensen illustreres praktisk ved hjelp av høyesterettsdommen Rt. 2007 s. 776, som gjaldt overføring av fast eiendom mellom samboere.

4.3.1.1 Grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner

Hva er så bestemmende for grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner? Selv om arveloven ikke gir noen direkte anvisninger kan det likevel tas utgangspunkt i § 48, som sier at den som har fylt 18 år i testament kan bestemme ”kva som skal gjerast med det han let etter seg når han døyr”. Bestemmelsen må forstås som at testamentsreglene i loven gjelder disposisjoner om fordelingen av avdødes etterlatenskaper. Videre finner man også en viss veiledning i §§ 35 og 53. De to bestemmelsene er nesten like i ordlyd og utforming, og de sier to ting. For det første at gaver som er ment å skulle oppfylles etter giverens død, må fylle formkravene for testament, og respektere pliktdelen. For det andre at dette også gjelder gaver som ytes på dødsleiet. Av dette kan vi uttrykkelig slutte at der en gave først skal oppfylles etter givers død, står vi overfor en dødsdisposisjon. Det samme må gjelde der disposisjonen gjør seg gjeldende i form av en avtale. Skal den oppfylles først etter den enes død, vil det være en dødsdisposisjon, selv om den i form fremstår som en livsdisposisjon.¹⁰⁷

Det er altså disposisjonens *innhold* som er avgjørende for om det er snakk om en livs- eller dødsdisposisjon. I følge Lødrup kan det vanskelig pekes på visse absolutte krav som må være tilfredsstillt, og konklusjonen vil til syvende og sist bero på en samlet helhetsvurdering.¹⁰⁸ Av den omfattende rettspraksis som foreligger utpensles det likevel tre kriterier som er relevante for vurderingen av hva slags disposisjon man har med å gjøre.

¹⁰⁷ Strøm Bull (1990) s. 165

¹⁰⁸ Lødrup (2008) s. 245

For at det skal være snakk om en livsdisposisjon stilles det først krav om at disposisjonen må være **oppfylt**. I noen tilfeller vil dette være lett å konstatere, eksempelvis der en gave er overlevert slik at avhender ikke lenger har noen disposisjonsrett. Ved overdragelse av fast eiendom vil kravet være innfridd dersom mottaker har fått skjøte, tinglyst dette og tatt eiendommen i sin besittelse. Formell oppfyllelse er imidlertid ikke alltid tilstrekkelig. Det er den faktiske rådighet som er avgjørende. Problemene oppstår der det er tvil om avtalen eller gaven var fullbyrdet før arvelater døde.

Det andre kriteriet som har gjort seg gjeldende i et stort antall dommer, er at disposisjonen må ha **realitet** for arvelateren selv.¹⁰⁹ Her blir det avgjørende spørsmål om det er tilstrekkelig til at avtalen er oppfylt etter sitt innhold, dersom den ikke får vesentlig betydning for avhender mens han lever. Praktisk sett er dette ofte et problem ved overdragelse av fast eiendom. Det foreligger i utgangspunktet en reell overføring av eiendomsretten, men avhender forbeholder seg en rekke rettigheter som er sentrale for eiendomsrettens utøvelse. Typisk vil dette være en bruksrett. I Rt. 2007 s. 776, som er en av de nyere Høyesterettsdommer som foreligger om grensedragningen mellom livs- og dødsdisposisjoner, anser retten realiteten for arvelater som det avgjørende kriterium. Også i den nyeste foreliggende Høyesterettsdom om emnet, Rt. 2008 s. 1589, presiseres det med henvisning til 2007-dommen, at det avgjørende er disposisjonens realitet.

Til slutt ser man i tvilstilfelle hen til **motivet** avhender hadde med disposisjonen.

Hvorfor ønsket avhender å disponere den aktuelle måte? Hva var hans hensikt?

Lødrup peker likevel på at betydningen av avhenders motiv, er gitt en noe uklar rolle i rettspraksis. Han konkluderer i så måte med at en klar dødsmotivering ikke i seg selv er nok til å stemple noe som en dødsdisposisjon.¹¹⁰

De tre momentene fra rettspraksis bør rent teknisk vurderes i angitte rekkefølge. Det primære vil være hvorvidt disposisjonen ble oppfylt før dødsfallet.

¹⁰⁹ Se bl.a. Rt. 1961 s. 935

¹¹⁰ Lødrup (2008) s. 252-253

Er det tvil om dette går man videre til å se på hva slags realitet disposisjonen hadde for avdøde i levende live. Johan Giertsen uttaler at ”grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner kan ikke løses ved å analysere begrepet realitet”. Imidlertid peker begrepet på det sentrale, nemlig at disposisjonen må ha (eller ment å ha) visse virkninger for arvelater mens han lever.¹¹¹ Løser heller ikke realiteten spørsmålet, vil man ta i betraktning arvelaters motiv som vurderingsmoment.

En dom avsagt av Eidsivating lagmannsrett 16. desember 2010¹¹² er illustrerende for forholdet mellom kriteriene realitet og motiv. Retten uttalte at ”Hensett til at lagmannsretten mener at gavedisposisjonen ikke hadde noen realitet av betydning for verken giver eller mottaker, er Erling Ruuds motiv et klart moment som tilsier at disposisjonen må betraktes som en dødsdisposisjon.” Retten lar altså først motivet få betydning etter å ha vurdert det som at disposisjonens realitet ikke løser spørsmålet. Ifølge Hambro blir de vanskelige tilfellene der det foretas overdragelser mellom personer i samme husstand, for eksempel mellom samboere. Han uttaler at siden det her dreier seg om mennesker som bor sammen før og etter overdragelsen, og har felles integrert økonomi, vil overdragelser mellom slike ofte ikke gi noen merkbare virkninger så man kan konstatere realitet i live for arvelateren. Man vil dermed benytte seg av arvelaters motiv som hjelpekriterium.¹¹³ Eeg skriver at retten i saker hvor problemstillingen er om proforma kan bevises eller ikke, vil prøve å finne overdragerens motivering. Videre mener han at det bare vil være ”når faktum ellers byr på tvil om disposisjonen skal anses oppfylt at motivet vil kunne få betydning”.¹¹⁴

4.3.1.2 Overføringer mellom samboere

I Rt. 2007 s. 776 gjaldt saken nettopp grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner ved avtale mellom et samboerpar. Paret var samboere fra 1998 frem til mannen avgikk ved døden i 2005. Han hadde i 1995 fått påvist lungesykdommen KOLS.

¹¹¹ Giertsen (1996) s. 291-292

¹¹² LE-2010-72632

¹¹³ Hambro (2011) s. 7

¹¹⁴ Eeg (2009) s. 117

Omtrent tre år før dødsfallet inngikk paret en samlivsavtale som regulerte eierforholdene til deres felles eiendeler, herunder felles bolig som mannen hadde ervervet lenge før samboerskapet tok til. Av avtalen fremgikk med visse unntak at det samboerne eide, også boligeiendommen, skulle inngå i et sameie med en ideell halvpart på hver. Samme dag opprettet de også et gjensidig testament for den frie tredjedel. En total mangel på formell oppfyllelse særpreget overdragelsen. Det ble ikke utstedt noe skjøte og derfor ikke foretatt noen tinglysning. Heller ikke ble det sendt inn gavemelding og overdragelsen ble ikke gjennomført i selvangivelsen. Overdragelsen kom ikke til uttrykk i forsikringspapirer eller andre dokumenter. Etter mannens død oppstod det tvist mellom hans særkullsbarn og den gjenlevende kvinnen om hvorvidt hun hadde rett til en halvpart av boligen. Barna påberopte at avtalen innebar en krenkelse av pliktdelelsreglene og kravet om testaments form. Spørsmålet for Høyesterett var altså om avtalen var å anse som en dødsdisposisjon eller en en livsdisposisjon.

Flertallet i Høyesterett mente det var på det rene at mannens overføring av en ideell halvpart av boligen til kvinnen, var å anse som en gavedisposisjon. For at overføringen skulle kunne være en livsdisposisjon måtte den følgelig være ment å oppfylles før mannens død i henhold til al. §§ 35 og 53. Høyesterett viste til en uttalelse i Rt. 1961 s. 935 om at det avgjørende i denne forbindelse var om disposisjonen for giveren ”innebar eller var ment å innebære noen *realitet* utover den å skulle sikre at mottageren etter giverens død og uberørt av en mulig skiftebehandling ble eier av den faste eiendom”. Førstvoterende i Rt. 2007 s. 776 presiserte at dette ville bero ”på en helhetsvurdering hvor utgangspunktet må tas i den konkrete virkning avtalen fikk for giveren, og der den formelle gjennomføringen av avtalen vil inngå som ett av flere momenter” (avsnitt 35).

Retten kom under dissens 4-1 til at avtalen var en livsdisposisjon. Avdøde hadde fra og med avtaletidspunktet påtatt seg en rettslig plikt om å utløse verdien av hennes sameiepart i boligeiendommen, i tilfelle samlivsbrudd. Hadde kvinnen vært den som hadde gått bort først, ville mannen ha måtte løse ut hennes datter. Avtalen hadde allerede en vesentlig realitet for ham, spesielt med tanke på at han hadde vært gjennom to tidligere samlivsbrudd. At kvinnen hadde en eierandel i boligen ga i tillegg mannen fordelaktige virkninger mens han fortsatt levde.

Dette ved at kvinnen kunne benytte sin inntekt og kapital til investeringer i eiendommen.¹¹⁵ Flertallet la mindre vekt på den manglende formelle gjennomføring av avtalen ettersom dette hadde naturlige og spesielle forklaringer. Grunnen var nemlig at partene ville unngå å betale dokumentavgift. Ettersom gjelden var beskjedent hadde de ikke behov for å foreta tinglysning. Ved avtalen ble det ”etablert en formuesordning som var tilpasset en felles og integrert økonomi mellom partene så lenge samboerforholdet bestod” (avsnitt 44). Den bar klart preg av å være en livsdisposisjon mente flertallet.

For mindretallet fremstod det som lite sannsynlig at samlivsbrudd var et aktuelt alternativ, tatt i betraktning mannens sykdom og det faktum at han var 13 år eldre enn kvinnen. Den aktuelle delingsklausulen hadde følgelig bare teoretisk interesse. Mindretallet la videre avgjørende vekt på den manglende formelle gjennomføring av avtalen og mente at avtalen måtte være en dødsdisposisjon.

Lødrup skriver at dommen har liten overføringsverdi når det gjelder grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner som sådan. Blant annet mener han at det kan ”ikke være særlig tvilsomt at dommen tillegger de kriterier som kreves for at disposisjonen skal være oppfylt og ha en realitet for avhenderen, mindre vekt enn de tidligere avgjørelser”.¹¹⁶ Hambro mener på sin side at dommen kan ha overføringsverdi til overdragelser mellom ektefeller. Dette begrunner han med at faktum i den rettspraksis Lødrup sammenligner med, var betydelig annerledes enn i 2007-dommen.¹¹⁷

Når det gjelder betydningen av det formelle må nok de spesielle omstendighetene i Rt. 2007 s. 776, gjøre at dommen skal forstås som et unntak fra hovedregelen. En dom fra Borgarting lagmannsrett 22. november 2010 kan være illustrerende her.¹¹⁸ De ankende parter hevdet at høyesterettsdommen fra 2007 innebar at formalisering gjennom skjøte og tinglysning ikke lenger var at betydning.

¹¹⁵ Det bemerkes at kvinnen i tingretten ble tilkjent et vederlag for sine investeringer. Se ellers punkt 4.2.2

¹¹⁶ Lødrup (2008) s. 263

¹¹⁷ Hambro (2011) s. 25

¹¹⁸ LB-2010-26325

Lagmannsretten mente imidlertid at 2007-dommen ikke endret rettstilstanden. Således vil utstedelse av skjøte og tinglysning av hjemmelsovergang fortsatt være sentrale momenter i helhetsvurderingen.

4.3.1.3 Anbefaling

Et praktisk spørsmål er hvordan samboere bør ordne seg dersom de ønsker å gå klar av pliktdelsreglene og testamentsform. Hambro mener her at det sikreste som livsdisposisjon, vil være å lage en samboeravtale så lik tilfellet i Rt. 2007 s. 776 som mulig. Avtalen i dommen hadde betydelige likheter med det ekteskapelige felleseiet uten skjevdeling. Hadde partene vært gift ville de ha oppnådd akkurat det samme ved avtale hvor de frafalt retten til skjevdeling. Det hensiktsmessige vil derfor være å utferdige en avtale der visse eiendeler presiseres i sameie med en halvpart på hver samboer og at dette skal gjelde både ved død og hvis samlivet opphører i levende live. Videre gjøres begge parter ansvarlige for renter og avdrag. I tillegg sier Hambro: ”... kan den ene samboer med livsarvinger og som partene regner med faller fra først, opprette testament for den frie tredjedel eller alt over kroner 1 mill. til hver livsarving.”¹¹⁹

Det er likevel verdt å merke seg at samboeravtaler ikke vil være av like stor interesse for de som har stor formue. Ettersom pliktdelen for livsarvingene er oppad begrenset til 1 000 000 kroner per hode, kan de som har mye verdier stort sett ordne seg som de vil ved hjelp av testament. For samboere med mer alminnelig økonomi vil det på sin side være hensiktsmessig å gjøre som i dommen fra 2007.

¹¹⁹ Hambro (2011) s. 31

4.3.2 Testament

I punkt 4.3.1 så vi at dødsdisposisjoner må gjøres i testaments form og overholde livsarvingenes pliktdel. Drøftelsen viste at det for samboere i mange tilfelle vil være behov for å opprette et testament, da det er en forutsetning for at gjenlevende skal ha noe krav i dødsboet. I mangel av testament vil de eiendeler som avdøde var eeneier av som hovedregel tilfalle arvingene.

Avhandlingens punkt 3 om al. kapittel III A, viste at det tidvis også vil være behov for testament der samboerne har rett til arv og uskifte etter kapitlet. Dette vil i all hovedsak være i tilfellene der arvelater har mye finansaktiva, slik at han eller hun ønsker å begunstige sin samboer i større grad enn loven hjemler. Det vil i slike tilfeller være aktuelt å benytte seg av et utvidet samboertestament. Dette er behandlet i punktene 3.4.2 for arv og 3.5.2 for uskifte.

Fokus i dette avsnittet er situasjonen for de samboerne som ikke har rett til arv eller uskifte, jf. kapittel III A. For disse blir veien om testament den hovedsakelige å gå for å gi hverandre arverett. Den avgjørende faktor for slike samboere vil være forekomsten av særkullsbarn. Er det snakk om et samboerpar der verken av partene har barn på sin kant, vil de stå fritt til å tilgodese hverandre fullt ut. Fravær av livsarvinger gir ubegrenset testasjonskompetanse, jf. al. § 29.

Den praktisk interessante situasjonen er imidlertid at det er særkullsbarn i bildet. Etter al. § 29 er testasjonsadgangen begrenset til en tredjedel av formuen, dersom avdøde har livsarvinger. Hovedregelen er altså at *to tredjedeler er pliktdel for livsarvingene*. Dette gjelder både dersom det er snakk om særlivsarvinger eller når samboerne har felles livsarvinger. Likevel er det bare førstnevnte kasus som er aktuelt her.

Pliktdelen er *kvantitativt* begrenset oppad til 1 000 000 kroner til hvert barn eller til hvert barns linje, jf. al. § 29 annet punktum. Der arvelater etterlater arveberettigede barnebarn eller arvinger etter disse, er pliktdelen begrenset til 1 000 000 kroner for hver linje. Hvert barnebarn skal likevel ha 200 000 kroner, slik at det samlede pliktdelsbeløpet i praksis vil øke dersom man har mer enn fem barnebarn. Da beløpsgrensen ble satt i 1972, var den ment å ha betydning for de med større formuer.

Summen på 1 000 000 kroner har imidlertid ikke vært endret siden 1985. Med den prisstigning som har vært på fast eiendom i deler av Norge siden da, vil ikke beløpet være av meget begrensning for velstående personer i dag. Er man velstående nok er friarven i realiteten betydelig, slik at det meste kan løses med testament.

Reglene om pliktadel får mye større realitet for samboere som har mindre verdier. Spesielt kan de være problemskapende fordi det settes grenser for fordelingen av de enkelte eiendeler i boet. Dette er pliktdelens *kvalitative side* som innebærer at arvelater ikke fritt kan disponere over konkrete eiendeler dersom de ligger innefor pliktdelen. For de fleste som eier sin egen bolig, vil verdien av denne utgjøre en vesentlig part av dødsboet. Ønsker avdøde at gjenlevende samboer skal arve boligen, kan hun ikke testamentere denne til ham dersom verdien overstiger den frie tredjedel. Har for eksempel kvinnen en samlet formue på 3 millioner kroner hvorav 2,5 millioner er verdien av en bolig, kan hun ikke testamentere boligen til sin mannlige samboer, selv om hun i tillegg bestemmer at han skal betale hennes livsarvinger den delen av husets verdi som overstiger den frie tredjedel.

Akkurat i slike tilfeller kan vel likevel skifteloven § 61 annet ledd tidvis komme gjenlevende til unnsetning. Etter denne bestemmelsen kan blant annet en loddeier få utlagt bestemte eiendeler til seg dersom ingen av de øvrige loddeierne motsetter seg det. Her kan man likevel få et summessig problem i forhold til å skulle løse ut de andre arvingene. Pliktdelens kvalitative side får også konsekvenser i forhold til stiftelse av begrensede rettigheter. Et praktisk eksempel er at en person med særkullsbarn gir sin samboer en livsvarig bruksrett til deres felles bolig som utgjør boets vesentligste aktivum. Selv om bruksrettens isolerte verdi ikke vil overstige friarven, vil den likevel være ugyldig etter al. § 29 annet ledd hvor det forbys ”å rå over” pliktdelsarv.¹²⁰

To samboere vil ofte ønske å tilgodese hverandre, uavhengig av hvem som dør først. De kan enten opprette hvert sitt ensidige testament, eller det som er mer praktisk; å opprette et *gjensidig testament* etter al. § 49 tredje ledd. Bestemmelsen hjemler for det første en rett til at flere personer oppretter et felles testament.

¹²⁰ Se bl.a. Lødrup (2008) s. 112-113, og Augdahl og Hambro (2007) s. 116

Videre fremgår det at partene kan gjøre testamentet til fordel for hverandre. Formålet med gjensidige testamenter vil ofte være å stille lengstlevende best mulig etter førstavdødes død. Lødrup og Asland skriver at gjensidige testamenter særlig vil være praktisk for samboere uten felles barn, ettersom de ikke har rett til uskifte etter al. § 28 c.¹²¹

4.3.3 Forsikringer

Ovenfor har vi sett at det for mange kan være vanskelig å sikre sin samboer i den utstrekning man ønsker selv om man oppretter testament. Dette på grunn av livsarvingenes pliktdelsarv. En alternativ måte å sikre samboeren sin på kan være å tegne en livsforsikring. Det finnes *individuelle* og *kollektive livsforsikringer* (*gruppeforsikringer*).¹²² Innenfor hver av disse har vi *sammensatt kapitalforsikring*, *ren risiko kapitalforsikring*, jf. fal. § 10-2 bokstav d, og *livrente/pensjonforsikring*, jf. fal. § 10-2 bokstav e og f. Ved sammensatt kapitalforsikring blir det utbetalt et fastsatt beløp ved den forsikredes død eller senest når den forsikrede når en bestemt alder. Ren risiko kapitalforsikring innebærer på sin side at et fastsatt beløp bare vil bli utbetalt ved død. Jo eldre man blir, jo dyrere blir forsikringen her. Ved livrente- og pensjonsforsikring utbetales det terminvise ytelser.¹²³

Livsforsikringen tegnes enten på eget liv, på samboerens liv eller på begge liv, jf. fal. § 10-2 annet ledd annet punktum. Tegnes den på samboerens liv utbetales forsikringssummen til forsikringstakeren ved samboerens død. Er den tegnet på begge samboernes liv vil de begge normalt være forsikringstakere, slik at summen utbetales til gjenlevende når førstavdøde går bort.¹²⁴

¹²¹ Lødrup (2011) s. 74

¹²² Jf. Lov om forsikringsavtaler (fal.) av 16. juni 1989 nr. 6, § 10-2 bokstav b og g

¹²³ Jf. fal. § 10-2 bokstav d og e og Strøm Bull (1990) s. 185

¹²⁴ Strøm Bull (1990) s. 185

4.3.3.1 Oppnevning av begunstiget

I det videre skal vi se nærmere på hva som skjer i tilfellene der livsforsikringen er tegnet på ens eget liv. Forsikringssummen vil her utbetales når forsikringstakeren dør. For at gjenlevende samboer skal være berettiget til utbetalingen, må vedkommende være oppnevnt som såkalt *begunstiget* etter fal. § 15-2. Bestemmelsen åpner for at man kan tilgodese sin samboer på bekostning av eventuelle livsarvinger, dog begrenset av de unntak som følger av fal. § 15-6 om revisjon.

For ektefeller har fal. § 15-1 annet ledd en egen bestemmelse som gir gjenlevende ektefelle krav på forsikringssummen uten å være oppnevnt som begunstiget. I forarbeidene til al. kapittel III A ble det vurdert å endre fal. § 15-1 annet ledd, slik at de samboerne som var omfattet av kapitlet, skulle likestilles med gjenlevende ektefelle.¹²⁵ Dette ville i så fall ha innebåret at slike samboere ikke hadde trengt å gå veien om oppnevning av begunstiget etter § 15-2. Endringen ble imidlertid ikke foretatt. Rettsstillingen er følgelig for alle samboere at man må oppnevne den man vil tilgodese som begunstiget. Har ikke avdøde noen ektefelle (hvilket de færreste samboere vil ha) og er ikke samboeren oppnevnt som begunstiget, vil forsikringssummen i henhold til § 15-1 tredje ledd, tilfalle arvingene etter lov eller testament. Står ikke pliktreglene her i veien, vil gjenlevende samboer kunne ha rett på forsikringssummen i egenskap av å være arving gjennom testament. Ofte vil imidlertid livsarvingenes plikt del være til hinder for dette, slik at å sette inn samboeren sin som begunstiget selvsagt vil være en sikrere løsning.

Oppnevning av begunstiget skjer som hovedregel ved skriftlig melding til forsikringsselskapet, jf. fal. § 15-3 første ledd første punktum, men det kan også gjøres i testament, jf. § 15-3 annet ledd. Bestemmelsens siste ledd fastslår at all annen form for oppnevning er ugyldig. Dette gjelder også tilbakekall av slik oppnevning.

I praksis er en kreativ løsning at det opptas lån på boligen slik at den synker i verdi. Videre tas det opp forsikring hvor samboeren innsettes som begunstiget.

¹²⁵ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 50-51

Når forsikringstaker dør, kan da gjenlevende bruke forsikringssummen til å kjøpe de øvrige arvinger ut av boligen i medhold av skifteloven § 61 annet ledd.

Man kan reise spørsmål om adgangen til å oppnevne en begunstiget etter § 15-2 undertiden kan fremstå som en omgåelse av reglene om plikt-del. Her kommer imidlertid revisjonsadgangen etter § 15-6 inn som sikkerhetsventil. Første ledd åpner for at (ektefelle) eller livsarving som forsikringstakeren forsørget eller hadde plikt til å forsørge, og som ellers hadde hatt krav på forsikringssummen etter § 15-1, kan kreve forsikringssummen utbetalt til seg dersom det fremstår som ”klart urimelig” at en begunstiget mottar beløpet. Ordlyden i seg selv, tilsier at terskelen for revisjon skal være høy. Forarbeidene påpeker at ”Omgjøringsregelen er bare ment som en nødutvei hvor det fremstår som støtende at den begunstigede mottar penger til fortrenghet for de nærmeste etterlatte.”¹²⁶ I urimelighetsvurderingen ”skal det legges vekt på motivet for oppnevningen, den forsørgedes og den begunstigedes behov, og om den forsørgede har fått varsel om oppnevningen i rimelig tid før dødsfallet”, jf. første ledd annet punktum.

Rt. 2003 s. 92 (Spareforsikringsdommen) illustrerer *at man kan gå forholdsvis langt i å sikre sin ektefelle eller samboer ved forsikring*. Spørsmålet i saken var om oppsparte midler på en bankkonto hos Gjensidige NOR var å anse som en forsikringssum som tilfalt den avdøde forsikringstakerens ektefelle etter fal. § 15-1 annet ledd. Dommen gjelder direkte forholdet mellom ektefeller som vi har sett reguleres av andre regler enn det som gjelder for samboere. Likevel har dommen relevans da den viser hvor langt Høyesterett går i å tolke begrepet forsikring. De oppsparte midlene i saken var i utgangspunktet en del av en sparekonto. På bakgrunn av forsikringsavtalelovens forarbeider og forhistorie fant likevel Høyesterett at sparesaldoen var en forsikringssum etter § 15-1. Selv om kontohaver hadde frihet til å disponere over kontoen, var denne friheten underlagt så markante begrensninger at den vanskelig kunne sies å være helt sammenlignbar med et innskudd i en bank.

¹²⁶ NOU 1983:56 s. 127

Hadde saldoen av Høyesterett heller blitt definert som nettopp bankinnskudd, skulle summen ha blitt en del av dødsboet slik at gjenlevende ektefelle ikke hadde kunnet gjøre krav på den uten å respektere livsarvingenes *pliktdel*. At retten anså beløpet som en forsikringssum gjorde i stedet at ektefellen hadde et berettiget krav etter fal. § 15-1.

4.4 Lovfestede rettigheter

4.4.1 Husstandsfellesskapsloven

Husstandsfellesskapsloven¹²⁷ regulerer retten til felles bolig og innbo når et husstandsfellesskap opphører enten ved død eller på annen måte, jf. § 1. Et husstandsmedlem kan på nærmere angitte vilkår, ha rett til å overta bolig og innbo til skiftetakst dersom fellesskapet tar slutt.¹²⁸ Reglene må generelt ses som en parallell til de regler om utløsningsrett for bolig og innbo som gjelder for ektefeller og registrerte partnere med særreie.¹²⁹

4.4.1.1 Sammenligning av hvem som omfattes

Det mest interessante fra vårt ståsted blir å foreta en sammenligning av hvilke personer som omfattes av husstandsfellesskapsloven med de som omfattes av samboerdefinisjonen i al. § 28 a. Spørsmålet blir derfor hvem som kan håndheve rettigheter i kraft av husstandsfellesskapsloven.

Etter § 1 første punktum gjelder loven når *”to eller flere ugifte personer over 18 år har bodd sammen i en husstand”*. Først kan det pekes på de fellestrekk som gjør seg gjeldende mellom dette og den definisjonen vi ser i § 28 a. Personene kan ikke være gift, bestemmelsen er kjønnsnøytral, samt at det er et krav om at man skal ha nådd myndighetsalder. Forskjellene mellom lovene er det interessante.

¹²⁷ Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører (husfskl.) av 4. juli 1991 nr. 45

¹²⁸ Jf. Ot.prp.nr.52 (1990-1991) s. 13

¹²⁹ www.rettsdata.no, Lovkommentar til husstandsfellesskapsloven ved Tone Sverdrup 2008, note (*)

Et husstandsfellesskap kan i motsetning til et samboerskap i arvelovens forstand, bestå av flere enn to personer. De som bor sammen kan være personer som lever i et parforhold, men også husstandsfellesskap av søsken, venner eller personer som lever i kollektiv. Definisjonen i husstandsfellesskapsloven av hvem som omfattes dekker dermed et mye bredere spekter av personer enn arveloven, som begrenser seg til å gjelde to personer i et ekteskapslignende forhold, jf. § 28 a.

Hustfskl. § 1 inneholder ingen utdypning av hva som ligger i begrepet ”husstand”. På bakgrunn av lovens forarbeider er det likevel klart at de mest sentrale trekkene er at det er snakk om felles bolig og husholdning.¹³⁰ Den største persongruppen som faller inn under loven vil nok i praksis være nettopp samboere.

Hadde lovteksten stoppet her ville husstandsfellesskapsloven omfattet et enormt stort omfang av personer. En avgjørende begrensning fremgår derfor av § 1 annet punktum. Reglene gjelder bare dersom partene har bodd sammen ”i minst to år, eller de har, har hatt eller venter barn sammen.” Sammenligner man også her med vilkårene for å få rettigheter etter arveloven, ser man at der arveloven som hovedregel krever felles barn for å oppnå rettigheter, vil man etter husstandsfellesskapsloven også automatisk omfattes dersom man har bodd sammen i minst to år. Dette er en stor forskjell fra arveloven, der man under forarbeidene til og med var kritiske til om kravet på fem år for å få utvidet testasjonsrett etter al. § 28 b annet punktum, var å gå for langt.¹³¹

Man kan trekke den slutning at det skal mindre til for å ha rettigheter etter husstandsfellesskapsloven enn etter arveloven kapittel III A. Dette må sees i sammenheng med at rettighetene som kan kreves etter førstnevnte er mindre omfattende enn de som fremgår av arveloven.

¹³⁰ Ot.prp.nr.52 (1990-1991) s. 7, jf. s. 22

¹³¹ Se punkt 3.3.3

4.4.1.2 Opphør ved død

Hvilke rettigheter gir så husstandsfellesskapsloven dersom et samboerskap opphører ved død? Forholdet reguleres av § 2, som gir et husstandsmedlem rett til å overta felles bolig og innbo til skiftetakst, dersom et husstandsmedlem dør. Bestemmelsen går på bekostning av arvingenes rett til å kunne kreve boets eiendeler solgt etter skifteloven § 61 første ledd. En samboer får dermed en viss rett overfor de øvrige arvingene, men retten er på langt nær ikke så omfattende som det som reguleres av arveloven.

Husstandsfellesskapsloven regulerer kun en rett til naturalutlegg når det gjelder bolig og innbo. Loven gir ikke noe grunnlag for noen verdioverføring fra den avdødes bod til den eller de gjenlevende partene i husstandsfellesskapet. For eksempel hjemler den ingen rett til arv.

Forutsetningen er at boligen ”utelukkende eller hovedsakelig har tjent til felles bolig”, og at det foreligger ”særlige grunner” som taler i gjenlevendes favør. At det må være tale om ”felles bolig” må forstås som at boligen må være husstandsmedlemmenes faste tilholdssted. Forarbeidene legger i så måte til grunn at en fritidsbolig som utgangspunkt må falle utenfor, med mindre den benyttes i så stor utstrekning at den må kunne likestilles med alminnelig bolig.¹³²

Kravet om at det må foreligge ”særlige grunner” hentyder til at det skal foretas en konkret, skjønnsmessig vurdering. Forarbeidene legger til grunn at det i en slik avveining skal ses hen til ”behovene og interessene hos de gjenlevende husstandsmedlemmer og det avdøde husstandsmedlemmets arvinger”. Videre heter det at et sentralt moment vil være behovene til eventuelle barn, og at omsorg for barn er et forhold som vil kunne begrunne overtakelsesrett til bolig og innbo. At bofellesskapet har vart lenge eller at boligen har blitt bygget i fellesskap, må også anses som vektige momenter i vurderingen.¹³³

¹³² Ot.prp.nr.52 (1990-1991) s. 23

¹³³ ibid s. 22

4.4.2 Arveavgiftsloven

Tidligere var det å fastslå hvem som eide hva av samboerne ved dødsfall, også av stor betydning med tanke på arveavgift. Gjenlevende skulle ikke måtte betale arveavgift av sine egne verdier. Dette har ikke lenger samme betydning, ettersom samboere nå er fritatt for arveavgift på lik linje med ektefeller.

Etter arveavgiftsloven § 4 fjerde ledd er midler som noen mottar som arv eller gave fra sin ektefelle eller samboer fritatt for avgiftsplikt.

Et relevant spørsmål blir hva arveavgiftsloven legger i sin samboerdefinisjon. Svaret fremgår av aal.§ 47A. Her heter det i første punktum at samboere i lovens forstand vil være de personer som omfattes av folketrygdloven § 1-5, samt ”to ugifte personer som bor sammen og har bodd sammen sammenhengende i minst to år i et ekteskapslignende eller partnerskapslignende forhold”. Annet punktum presiserer at det ved botidsberegningen skal tas med ”opphold utenfor fellesbopel på grunn av utdanning, arbeid, sykdom, institusjonsopphold eller andre lignende forhold”.

Under forarbeidene til al. kapittel III A valgte Justisdepartementet som kjent ikke å gå inn for en generell samordning av de ulike samboerdefinisjonene i lovverket. Samtidig ble det innsett at det fantes gode grunner til å vurdere om det på enkelte områder var muligheter for å konstruere definisjoner som var tilpasset hverandre. Arveavgiftsloven var et eksempel på dette. Samboerdefinisjonen i al. § 28 a er derfor delvis tilpasset definisjonen i arveavgiftsloven, da med angivelsen av hvilke momenter som kan vektlegges i vurderingen av om partene ”lever sammen i et ekteskapsliknende forhold”, til tross for at en av samboerne har et midlertidig opphold utenfor det felles hjem.¹³⁴

5 Noen samlende synspunkter på den arverettslige stilling for samboere

Gjennomgangen som nå er gjort viser at den arverettslige stilling for samboere fortsatt er utilfredsstillende. Etter mitt syn er det to hovedgrunner til dette.

¹³⁴ Ot.prp.nr.73 (2007-2008) s. 21

For det første er rettighetene som gis av al. kapittel III A begrensede både med tanke på hvem de gjelder og hva de gjelder. Dette kan gi en kamuflerende effekt slik at mange samboere lever i troen av at de sikres i mye større grad enn de i realiteten gjør.

For det andre er gjeldende rett totalt sett kronglete og lite brukervennlig for personer uten juridisk bakgrunn. Dette gjelder både for de samboerne som omfattes av arveloven og de som ikke gjør det. Det henvises blant annet til mangelen på en generell samboerdefinisjon i lovverket og at man flere steder må søke hjelp i forarbeidene for å få riktig forståelse. Behovet for testamenter eksisterer samtidig fortsatt, også for de samboerne som omfattes av arveloven. For samboere som ikke omfattes er gjeldende rett enda mer uoversiktlig, spesielt med tanke på at så mange rettigheter er basert på rettspraksis.

6 Litteraturliste

6.1 Lover

- 1930 Lov om skifte (skifteloven) av 21. februar 1930
- 1964 Lov om avgift på arv og visse gaver (arveavgiftsloven) av 19. juni 1964 nr. 14
- 1965 Lov om sameige (sameigelova) av 18. juni 1965 nr. 6
- 1972 Lov om arv m.m. (arvelova) av 3. mars 1972 nr. 5
- 1981 Lov om barn og foreldre (barnelova) av 8. april 1981 nr. 7
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25
- 1986 Lov om adopsjon (adopsjonsloven) av 28. februar 1986 nr. 8
- 1989 Lov om forsikringsavtaler (forsikringsavtaleloven) av 16. juni 1989 nr. 69
- 1991 Lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører (husstandsfellesskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 45
- 1991 Lov om ekteskap (ekteskapsloven) av 4. juli 1991 nr. 47
- 1997 Lov om folketrygd (folketrygdloven) av 28. februar 1997 nr. 19
- 2005 Lov om rettergang og mekling i sivile tvister (tvisteloven) av 17. juni 2005 nr. 90

6.2 Forarbeider

Norges offentlige utredninger

NOU 1983:56 Lov om avtaler om personforsikring (personforsikringsloven)

NOU 1999:25 Samboerne og samfunnet

Odelstingsproposisjoner

Ot. prp. nr. 52 (1990-1991) Om lov om rett til felles bolig og innbo når husstandsfellesskap opphører

Ot. prp. nr. 73 (2007-2008) Om lov om endringer i arveloven mv. (arv og uskifte for samboere)

Øvrige stortingsdokumenter

Høringsnotat – forslag til endringer i arveloven, rett til arv og uskifte for samboere 22.
januar 2007

Høringsuttalelser

Høringsuttalelse av John Asland på vegne av familie- og arverettsgruppen ved Det
juridiske fakultet, Universitetet i Oslo 19. mai 2007

6.3 Rettspraksis

Høyesterett

Rt. 1961 s. 935

Rt. 1975 s. 220

Rt. 1978 s. 1352

Rt. 1979 s. 922

Rt. 1982 s. 1102

Rt. 1984 s. 497

Rt. 1989 s. 539

Rt. 1999 s. 177

Rt. 2000 s. 1089

Rt. 2002 s. 573

Rt. 2007 s. 776

Lagmannsrett

RG 2007 s. 318

LA 2010-48336

LB-2010-26325

LE 2010-101989

LB 2010-28325

LE 2010-72632

LH 2010-157967

6.4 Juridisk litteratur

Bøker

- Augdahl, Per og
Hambro, Peter Arveloven med kommentarer, 4. utg. Oslo 2007
- Bull, Kirsti Strøm Ugift samliv. Oslo, 1990
- Giertsen, Johan Generasjonsskifte. Kontrakts- og arverettsspørsmål som oppstår når et foretak overføres til livsarving. Oslo, 1996
- Lødrup, Peter Arverett, 5. utg. Oslo, 2008
- Lødrup, Peter og
Sverdrup, Tone Familieretten, 6. utg. Oslo, 2008
- Lødrup, Peter og
Asland, John Oversikt over arveretten, 6. utg. Oslo, 2011
- Mathiesen, Thomas Retten i samfunnet. En innføring i retts sosiologi.
5. utg. Oslo, 2005
- Sverdrup, Tone Stiftelse av sameie i ekteskap og ugift samliv. Oslo, 1997
- Unneberg, Inge Arveretten med dødsboskifte. Oslo, 1990

Artikler

- Eeg, Thomas ”Når gjelder arvelovens regler om testamentsform og begrenset rådighet?” i Jussens Venner nr. 02 2009
<http://www.idunn.no/ts/jv/2009/02>
- Eeg, Thomas ”Samboeres arve- og uskifterettslige stilling” i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 1/2 2010
<http://abo.retsdata.no/browse.aspx?sDest=gFAB2010z2D1z5FEEG>
- Frantzen, Torstein ”Rett til arv og uskifte for samboere” i Lov og Rett nr. 7 2009 s. 387-405
<http://www.idunn.no/ts/lor/2009/07/art03>
- Hambro, Peter ”Grensen mellom livs- og dødsdisposisjoner – en oppdatering”. *Artikkelen er ennå ikke publisert*. Blir etter all sannsynlighet å finne i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 2 2011.

Sverdrup, Tone

”Vederlagskrav i samboerforhold” i Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (FAB) nr. 4 2003

<http://abo.retsdata.no/browse.aspx?sDest=gFAB2003z2D4z5FSVERDRUP>

Annet

Sverdrup, Tone

Lovkommentar til husstandsfellesskapsloven, 2008

<http://www.retsdata.no>